

IŠLYGOS PAREIŠKIMUOSE DĖL TARPTAUTINIO TEISINGUMO TEISMO JURISDIKCIJOS PRIPAŽINIMO

Rytis Satkauskas*

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2362 651
Elektroninis paštas rytis.satkauskas@urm.lt

Pateikta 2010 m. gruodžio 7 d., parengta spausdinti 2011 m. birželio 13 d.

Anotacija. *Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos pagrindas – visų ginčo šalių sutikimas. Pagal jo Statuto 36 straipsnį, Teismo jurisdikcijai priklauso visos bylos, kurias šalys perduoda jam spręsti, ir visi klausimai, specialiai numatyti Jungtinių Tautų Chartijoje ir galiojančiose tarptautinėse sutartyse. Valstybės, šio Statuto šalys, gali bet kuriuo metu pareikšti, kad jos pripažįsta be specialaus dėl to sutarimo, ipso facto, Teismo privalomąją jurisdikciją sprendžiant visus teisinius ginčus su bet kuria kita valstybe, prisiėmusia tokį pat išipareigojimą. Šio straipsnio tikslas – apibrėžti išlygų dėl Teismo privalomosios jurisdikcijos taikymo galimybes ir apimtį.*

Vadovaujantis paprotine teise, nė viena suvereni valstybė neprivalo paklusti kuriai nors kitai jurisdikcijai, jei pati jos nepripažino. Toks išipareigojimas gali būti numatytas tarptautinėje sutartyje. Tokiu atveju tarptautinės jurisdikcijos apimtis taip pat nurodoma susitarimo nuostatose.

Straipsnyje apžvelgiamos Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos privalomumo ribos ir jo Statute numatyta galimybė apriboti šią jurisdikciją. Analizuojamos galimų išlygų dėl Teismo jurisdikcijos netaikymo rūšys ir formuluotės, jų veiksmingumas, nagrinėjama šių išlygų taikymo praktika.

* Straipsnyje išdėstyta asmeninė autoriaus nuomonė gali nesutapti su oficialia Lietuvos Respublikos Vyriausybės pozicija.

Reikšminiai žodžiai: *Tarptautinis Teisingumo Teismas, privalomoji jurisdikcija, vienašalis pareiškimas, išlygos, Vandenberg išlyga, Connally išlyga.*

Ivadas

Ideali pasaulio bendruomenė, kurioje suverenios valstybės pripažintų nešališkos teisminės institucijos autoritetą, įsipareigotų jai perduoti visus jų nesutarimus ir besąlygiškai vykdytų jos sprendimus, visada buvo ir tebėra visuotinės taikos vizijos dalis¹. Tačiau ar gali tarptautinė organizacija pakeisti valstybių suverenitetą, tapti pasauline vyriausybe ar prievarta užtikrinti tarptautinių teisės normų įgyvendinimą?² Jungtinių Tautų (JT) Chartijoje įtvirtintas taikaus ginčų sprendimo mechanizmas remiasi savanorišku įsipareigojimu perduoti ginčus Tarptautiniam Teisingumo Teismui. Kaip pažymėjo pirmosios tarptautinio teisingumo institucijos kūrėjai, taikus ginčų sprendimas suverenių valstybių bendrijoje turi tapti įpročiu ir tik todėl, ir tik tuomet taisykle³.

Artėjant tarptautinio teismo šimto metų paminėjimui visuotinis jos privalomosios jurisdikcijos pripažinimas tebeatrodė tokia pat tolima vizija. 1992 m. pranešime „Darbotvarkė taikai“ JT Generalinis Sekretorius Boutros-Ghali nurodė taikų ginčų sprendimą kaip esminį taikos elementą ir pabrėžė būtinybę sustiprinti Tarptautinio Teisingumo Teismo vaidmenį. Pirmiausia pranešime siūlyta, kad visos JT narės „be jokių išlygų pripažintų Tarptautinio Teismo jurisdikciją pagal jo Statuto 36 straipsnį iki Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės dešimtmečio pabaigos 2000 m.“⁴ Kvietimas pripažinti Teismo jurisdikciją ne kartą pakartotas JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijose⁵ ir Europos Tarybos rekomendacijose⁶. Deja, tik 66 iš 192 JT narių 2011 m. birželio 16 d. buvo pareiškusių, kad pripažįsta Teismo jurisdikciją pagal 36 Statuto straipsnį. Be to, daugumoje

1 Permanent Court of International Justice: Advisory Committee of Jurists. Procès-verbaux of the Proceedings of the Committee: June 16th – July 24th 1920. *Publications of the Permanent Court of International Justice*. The Hague: Van Langenhuyesen Brothers, 1920.

2 Tautų Sąjungos Tarybos žodžiais, „privalomas visų tarptautinių ginčų sprendimas tarptautiniame teisme, Tarybos manymu, būtų pirmalaikis, ir prieštarautų Tautų Sąjungos Statuto 14 straipsniui, numatančiam jos narių galimybę pasirinkti tinkamiausią mechanizmą. Be to, tokia sąranga prieštarautų ir Tarybos teisei dalyvauti nesutarimų sprendimo procese, jei ginčo šalys nesusitaria dėl ginčų sprendimo institucijos“ [Spiermann, O. *International Legal Argument in the Permanent Court of International Justice. The Rise of the International Judiciary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 10]. Tuos pačius argumentus galima būtų pasitelkti ir interpretuojant Jungtinių Tautų Chartijos nuostatas dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo privalomosios jurisdikcijos.

3 Gerbet, P. *Le rêve d'un ordre mondial. De la SDN à l'ONU*. Paris: Imprimerie nationale, 1996, p. 5, 19.

4 Boutros-Ghali, B. *Agenda pour la paix: diplomatie préventive, rétablissement et consolidation de la paix*. Rapport présenté par le Secrétaire général en application de la déclaration adoptée par la Réunion au sommet du Conseil de sécurité le 31 janvier 1992, Nations Unies: New York, 48 p. UN Doc. A/47/277 - S/24111, p. 39. Taip pat žr. Kofi Anan 2005 m. kovo 21 d. pranešimą „In Larger Freedom“, UN Doc. A/59/2005, § 139.

5 Generalinės Asamblėjos rezoliucijos 61/39 ir 62/70 „The rule of law at the national and international level“, 4 December 2006, 8 January 2008, UN Doc., A/RES/61/39, A/RES/62/70.

6 Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2008)8 of the Committee of Ministers to member states on the acceptance of the jurisdiction of the International Court of Justice, 2 July 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <[www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/public_international_law/Texts_& Documents/Rec\(2008\)8%20E.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/public_international_law/Texts_& Documents/Rec(2008)8%20E.pdf)>.

pareiškimų daroma viena ar kita, dažnai gana plati išlyga, apribojanti privalomosios jurisdikcijos taikymą tam tikroms sritims ar nustatanti tam tikras sąlygas⁷.

Kita vertus, reikia pripažinti, jog nepaisant nuolatinų „pasitikėjimo krizių“⁸, vis daugiau valstybių ginčų gula ant Tarptautinio Teisingumo Teismo stalo; niekada anksčiau tiek valstybių nebuvo pripažinusios jo jurisdikcijos bendru pareiškimu ar atskiru susitarimu⁹. JT Chartijoje numatyta galimybė atskiru pareiškimu pareiškiant išlygas apriboti privalomą Teismo jurisdikciją tam tikriems ginčams sudaro sąlygas platesniam valstybių ratui pripažinti šią jurisdikciją ir vadovaujantis tarptautinės teisės normomis taikiai spręsti kilusius nesutarimus. Neatsitiktinai retai kuris pareiškimas pagal Teismo Statuto 36 straipsnį nenumato vienos ar kelių išlygų dėl privalomosios jurisdikcijos apribojimo.

Prie nuolatinės tarptautinio teisingumo institucijos stiprinimo prisidėjo ir Lietuvos Respublika. Tarpukario Lietuva buvo viena pirmųjų valstybių, pripažinusi privalomąją kartu su Tautų Sąjunga įkurto teismo jurisdikciją. 1921 m. spalio 5 d. Ženevoje E. Galvanauskas Lietuvos vardu pasirašė Nuolatinio teismo statuto pasirašymo protokolą. 1922 m. vasario 14 d. Seimas ratifikavo protokolą kartu su fakultatyvine nuostata dėl privalomosios jurisdikcijos. Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo jurisdikcija spręsti tarptautinius ginčus buvo pripažinta penkeriems metams be jokių papildomų išlygų. Vėliau, 1930 m. sausio 14 d., jau baigęs galioti pareiškimas buvo pakartotas dar penkeriems metams, o 1935 m. sausio 14 d. pratęstas dar vienam penkerių metų laikotarpiui, šiuokart numatant abipusiškumo sąlygą. Taigi beveik visą Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo veiklos laikotarpį Lietuva buvo išipareigojusi perduoti kilusius nesutarimus su kitomis valstybėmis šiai tarptautinio teisingumo institucijai¹⁰.

Nuolatinio teismo sprendimai byloje, kuriose Lietuva buvo kaltinama pažeidusi tarptautinės teisės normas, iš tiesų šalyje sustiprino pasitikėjimą tarptautiniu teisingumu. Šie sprendimai visose trijose byloje atitiko Lietuvos Vyriausybės siekius ir bendro Teismo darbo kontekste paskatino skeptikus (bent kuriam laikui) iš naujo svarstyti jėgos pusiausvyra pagrįstas tarptautinių santykių teorijas¹¹.

7 Valstybių pareiškimai dėl privalomosios Teismo jurisdikcijos pripažinimo pagal Statuto 36 straipsnio 2 dalį [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <<http://www.icj-cij.org/jurisdiction/index.php?p1=5&p2=1&p3=3>>. Estija Tarptautinio Teisingumo Teismo privalomąją jurisdikciją pripažino 1991 m., Gruzija 1995 m., Lenkija – 1996 metais. Vokietija Teismo jurisdikciją pripažino 2008 m. balandžio 30 d. pareiškimu. Iš viso 17 ES šalių 2008 m. buvo išipareigojusios perduoti visus ar dalį savo ginčų Tarptautiniam Teisingumo Teismui.

8 Žr. Abi-Saab, G. The International Court as a World Court. In Lowe, V.; Fitzmaurice, M. (eds.) *Fifty Years of the International Court of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996; Rosenne, Sh. *The Law and Practice of the International Court, 1920-2005*. Fourth Edition. Nijhoff, 2006.

9 2008 m. TTT nagrinėjo 15 bylų, priimti 4 sprendimai, Teismui perduotos 5 naujos bylos. Per 60 darbo metų, Teismą vidutiniškai kasmet pasiekdavo viena dvi bylos. Kaip pažymi Teismo pirmininkė R. Higgins 2008 m. spalio 30 d. kalboje pristatydama Teismo darbo ataskaitą Jungtinių Tautų Generalinėje asamblėjoje, 128 daugiašalės konvencijos ir 166 dvišaliai susitarimai numato ginčų perdavimą Teismui. Speech by H. E. Judge Rosalyn Higgins, President of the International Court of Justice, to the General Assembly of the United Nations [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <<http://www.icj-cij.org/presscom/files/5/14835.pdf>>.

10 Satkauskas, R. *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiname tarptautinio teisingumo teisme*. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 55.

11 *Ibid.*, p. 19.

Atkūrusi nepriklausomybę Lietuvos Respublika nepadarė pareiškimo dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos pripažinimo¹², skirtingai nei, tarkime, Estija. Prisijungdama prie kai kurių tarptautinių konvencijų, numatančių Teismo jurisdikciją jose reglamentuotiems klausimams, Lietuva taip pat yra padariusi išlygų, nepripažįstančių šios jurisdikcijos¹³. Tačiau Lietuvos tarptautinių sutarčių praktika vis dėlto patvirtina, kad ši pozicija nėra principinė, o greičiau atsitiktinė. Prisijungdama prie daugelio kitų daugiašalių sutarčių Lietuva nepadarė numatytų išlygų dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos, o kai kuriose, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijoje¹⁴, vienareikšmiškai pasirinko Hagos teismą pagal šią konvenciją kilusiems ginčams spręsti. Galiausiai 2005 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė Užsienio reikalų ministerijos teikimu svarstė įstatymo dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo privalomosios jurisdikcijos pripažinimo projektą¹⁵.

Pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo. Paminėtina ir tai, kad Lietuvos valstybės ištikimybė visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams buvo deklaruota dar 1990 m. kovo 11 d. priimtame Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“. Kaip pažymi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, sava valia priimtų

12 Vadovaujantis Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 36 straipsnio 4 punktu, pagal Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo statuto 36 straipsnį padaryti ir tebegaliojantys pareiškimai yra laikomi šio Statuto šalių sutikimu su Tarptautinio teismo privalomąja jurisdikcija ir jos pripažinimu tam laikotarpiui, kol jie dar galioja, ir juose nurodytomis sąlygomis. Nors Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencija pripažino po Jungtinių Tautų įsteigimo nepratešto pareiškimo dėl tarptautinio teismo jurisdikcijos galiojimo galimybę (1959 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *dėl 1955 m. liepos 27 d. incidento ore* (Izraelis prieš Bulgariją), 1959 m. gegužės 26 d. sprendimas dėl preliminarinių prieštaravimų, ICJ Rep. 1959, p. 137), paskutinis Lietuvos pareiškimas dėl Teismo jurisdikcijos pripažinimo baigėsi dar 1940 m. sausio 14 d. ir nebuvo atnaujintas.

13 Žr. Jungtinių Tautų Organizacijos konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą ratifikavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 51-1929; Tarptautinės konvencijos dėl kovos su terorizmo finansavimu ratifikavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 8-265; 1998 metų Jungtinių Tautų konvencijos dėl kovos su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta ratifikavimo įstatymas, pakeistas 2000 m. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 92-285; Įstatymas dėl Protokolo dėl neteisėto migrantų įvežimo sausuma, jūra ir oru, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 49-2154; Įstatymas dėl konvencijos dėl nusikaltimų, padarytų tarptautiniu mastu saugomiems asmenims, įskaitant diplomatus, prevencijos ir baudimo už juos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4252; Įstatymas dėl Berno konvencijos dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 55-1291; Įstatymas dėl Protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 49-2157; Įstatymas dėl Protokolo prieš neteisėtą šaunamųjų ginklų, jų dalių ir komponentų bei šaudmenų gamybą ir prekybą jais, papildančio Jungtinių Tautų konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 12-357; Įstatymas dėl Susitarimo dėl neteisėtos prekybos jūra, įgyvendinančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvencijos dėl kovos su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta 17 straipsnį, ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 83-3551.

14 Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 107-4786.

15 Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Teisės akto projektas Nr. 5-740I [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <<http://www.lrv.lt/mindarbotvarkes/2005/0614.doc>>.

tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas¹⁶. Natūralu, kad Lietuvos Respublika artimiausiu metu turėtų patvirtinti savo ištikimybę teisės viršenybės valstybių tarpusavio santykiuose principui ir pripažinti JT teismo institucijos jurisdikciją spręsti kilusius tarpvalstybinius nesutarimus.

Kaip minėta, pareiškimu pagal Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 36 straipsnį dėl privalomos Teismo jurisdikcijos pripažinimo valstybės gali apriboti šią jurisdikciją kai kuriomis ginčų kategorijomis. Šio darbo tikslas apžvelgti tokių išlygų rūšis, valstybių praktikos tendencijas, taip pat išanalizuoti Teismo jurisprudenciją, susijusią su šių išlygų taikymu, pirmiausia sprendimus, susijusius su pareikštais preliminariais prieštaravimais dėl Teismo jurisdikcijos, siekiant apibrėžti tokių išlygų suteikiamus privalumus ir, galiausiai, veiksmingumą.

Atskleidžiant iškeltą problemą ir pateikiant rekomendacijas remiamasi S. Alexandrovo pateikiama valstybių pareiškimų dėl privalomos Teismo jurisdikcijos pripažinimo ir jurisprudencijos analize¹⁷. Tarptautinio Teismo jurisdikcijos taikymo srityje išskirtinas Teismo Statuto komentaras¹⁸, Sh. Rosenne'o Teismo jurisprudencijos apžvalga¹⁹. Tačiau tyrimas būtų neišsamus nenagrinėjant valstybių padarytų pareiškimų ir jų taikymo jurisprudencijoje, neapžvelgus mokslinių darbų, nagrinėjančių atskirų išlygų veiksmingumą ir tarptautinės teisės fragmentaciją, susijusią su išlygomis tarptautinėms sutartims.

1. Tarptautinio Teisingumo Teismo privalomoji jurisdikcija ir jos apribojimai

Hagoje įsikūręs Tarptautinis Teisingumo Teismas, 1946 m. pakeitęs prieškariu dirbusį Nuolatinį tarptautinio teisingumo teismą, kaip nurodyta Jungtinių Tautų Chartijoje, yra „pagrindinis Jungtinių Tautų teisminis organas“, įkurtas, kad „būtų laikomasi teisingumo ir įsipareigojimų, numatytų tarptautinėse sutartyse bei kituose tarptautinės teisės šaltiniuose“²⁰.

Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos pagrindas – visų ginčo šalių sutikimas. Pagal jo Statuto 36 straipsnį, Teismo jurisdikcijai priklauso visos bylos, kurias šalys perduoda jam spręsti, ir visi klausimai, specialiai numatyti Jungtinių Tautų

16 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.

17 Alexandrov, S. The Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice: how Compulsory is it? *Chinese Journal of International Law*. 2006, 5(1): 29–38; Alexandrov, S. Accepting the compulsory jurisdiction of the International Court of Justice with reservations: an overview of practice with a focus on recent trends and cases. *Leiden journal of international law*. 2001, 14(1); Alexandrov, S. A. *Reservations in unilateral declarations accepting the compulsory jurisdiction of the International Court of Justice*. Dordrecht: Nijhoff, 1995, p. 176.

18 Zimmermann, A., et al. (eds.). *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

19 Rosenne, Sh., *supra* note 8, p. 2012.

20 Jungtinių Tautų Chartijos preambulė, 92 str. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-557.

Chartijoje ir galiojančiose tarptautinėse sutartyse bei konvencijose. Valstybės, šio Statuto šalys, gali bet kuriuo metu pareikšti, kad jos pripažįsta, be specialaus dėl to sutarimo, *ipso facto*, Teismo privalomąją jurisdikciją sprendžiant visus teisinius ginčus su bet kuria kita valstybe, prisiėmusią tokį pat įsipareigojimą.

Vadovaujantis paprotine teise, nė viena suvereni valstybė neprivalo paklusti kuriai nors kitai jurisdikcijai, jei pati jos nepripažino²¹. Toks įsipareigojimas gali būti numatytas tarptautinėje sutartyje. Tokiu atveju tarptautinės jurisdikcijos apimtis taip pat nurodoma susitarimo nuostatose²².

Vienašališkai pripažindamos privalomąją Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikciją *ipso facto*, valstybės įgauna teisę spręsti ginčus tarptautiniame teisme ir kartu pripažįsta kitų valstybių teisę perduoti jam spręsti bet kurį vėliau kilsiantį ginčą²³. Pareiškimai pagal Statuto 36 straipsnį galioja *erga omnes*: juos padariusios valstybės sutinka, kad bet kuri kita valstybė, ateityje pateikdama tokį pareiškimą, turės galimybę perduoti ginčą nagrinėti Tarptautiniam Teisingumo Teismui²⁴. Teismo Statutas suteikia galimybę pirmiau nurodytus pareiškimus daryti nekeliant jokių sąlygų arba juose keliant kelių ar tam tikrų valstybių savitarpiškumo sąlygą, arba tam tikram laikui. Kaip savo sprendime pabrėžė Teismas,

„Pareiškimai dėl Teismo jurisdikcijos privalomumo yra fakultatyviniai, vienašaliai įsipareigojimai, kuriuos valstybės gali laisvai prisiimti arba ne. Pateikdama pareiškimą valstybė taip pat gali savarankiškai nuspręsti dėl jo galiojimo laikotarpio, nustatyti jo galiojimo sąlygas ar išlygas.“²⁵

Taigi, vienašališkai pripažindamos Tarptautinio Teismo teisę nagrinėti jų ginčus, valstybės gali pačios apibrėžti ir šios teisės apimtį, padarydamos atitinkamas išlygas²⁶. Reikėtų pažymėti, kad jei savitarpiškumo sąlygą laikytume viena iš jų – išlygas dėl Teismo jurisdikcijos apimties – numatė absoliuti dauguma ją pripažinusių valstybių. Atsargumas pripažįstant bendrąją Teismo jurisdikciją suprantamas: dauguma bylų Teismą pasiekia remiantis būtent šiais pareiškimais²⁷.

21 Žr. *Romos aukso* byla (Italija prieš Prancūziją, Jungtinę Karalystę ir Jungtines Amerikos Valstijas), 1954 m. birželio 15 d. sprendimas, *ICJ Rep.* 1954, p. 19, *Rytų Timoro* byla (Portugalija prieš Australiją), 1995 m. birželio 30 d. sprendimas, *ICJ Rep.* 1995, p. 101.

22 Žinoma, tarptautinės teisės normos taip pat gali numatyti galimybę pateikti išlygą, apibrėžiančią tokios jurisdikcijos taikymo mastą ir sąlygas. Plačiau apie sutartinės Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos taikymą žr. Zimmermann, A., *et al.*, *supra* note 18, p. 612–626.

23 Žr. *Nottebohm* byla (Lichtenšteinas prieš Gvatemalą), preliminarus prieštaravimas, 1953 m. lapkričio 18 d. sprendimas, *ICJ Rep.*, 1953, p. 122.

24 *Teisės kirsti Indijos teritoriją* byla (Portugalija prieš Indiją), 1957 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl preliminarus prieštaravimo, *ICJ Rep.*, 1957, p. 146.

25 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1984 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtumo, *ICJ Rep.* 1984, p. 59.

26 Žr. Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, *supra* note 17.

27 *Ibid.*, p. 92.

2. Išlygų dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos teisinė prigimtis

Išlygos sudarant tarptautinę sutartį – vienas aktualiausių ir labiausiai kontroversiškų šiuolaikinės tarptautinės teisės klausimų²⁸. Nuo 1994 m. tarptautinių sutarčių išlygų problemą nagrinėja Jungtinių Tautų Tarptautinės teisės komisija²⁹. Trečiajame Komisijos pranešime³⁰ ieškant bendros išlygos apibrėžimo nurodoma Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės³¹ nuostata, pabrėžiant, kad išlyga reiškia vienašalį valstybės aktą, kuriuo ji, pasirašydama, ratifikuodama, prisijungdama ar priimdama tarptautinę sutartį, nurodo savo išipareigojimo laikytis jos nuostatų sąlygas, kurios pakeičia tos sutarties taikymą tarp išlygą padariusios valstybės ir kitos ar kitų sutarties šalių. Išlygomis nėra pareiškimai dėl tarptautinės sutarties nuostatų aiškinimo³², kurie nepakeičia šių nuostatų teisinės galios. Tačiau ar šios normos gali būti taikomos ir valstybių pareiškimams dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos pripažinimo?

2.1. Išlygos tarptautinėse sutartyse ir vienašaliuose pareiškimuose

Reikia pažymėti, kad Tarptautinės teisės komisijos kodifikuojamos bendrosios tarptautinės teisės normos pirmiausia reglamentuoja tarptautinių sutarčių išlygas. Tuo tarpu vienašaliams valstybių pareiškimams, taip pat ir dėl Teismo privalomos jurisdikcijos pripažinimo pagal Statuto 36 straipsnį, Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės nėra tiesiogiai taikoma. Tiesą sakant, Statuto 36 straipsnis Teismo jurisdikcijos apribojimo valstybių pareiškimuose net neįvardija išlyga. Tačiau, kaip patvirtina Teismo praktika, „pareiškimas dėl privalomosios jurisdikcijos pripažinimo (...) yra vienašalis suverenus valstybės aktas“, kuris taip pat „nustato sutartinį ryšį ir jurisdikcinio ryšio galimybę su kitomis valstybėmis, padariusiomis pareiškimus

28 Aalbers, C. Rules of Non-Engagement: Formal Requirements Regarding Reservations to Treaties and Objections to Rules of Customary International Law. *Merkourios*. 2005, 22(62): 27–37; Helfer, L. R. Response: Not Fully Committed?: Reservations, Risk, and Treaty Design. *Yale Journal of International Law*. 2006, 31(2): 367–382; Hylton, D. N. Default breakdown: the Vienna Convention on the Law of Treaties' inadequate framework on reservations. *Vanderbilt journal of transnational law*. 1994, 27(2): 419–451; Redgwell, C. Reservations, Non-compliance Procedures, and the “Policing” Role of Treaty Institutions. In Craven, M.; Fitzmaurice, M. (eds.). *Interrogating the Treaty: Essays in the Contemporary Law of Treaties*. Nijmegen: Wolf Publishers, 2005, p. 195–208; Redgwell, C. Universality or Integrity?: Some Reflections on Reservations to General Multilateral Treaties. In Davidson, J. S. (ed.) *The Law of Treaties*. Dartmouth: Ashgate, 2004, p. 231–268.

29 2005 m. pateiktas dešimtas ypatingojo pranešėjo pranešimas UN Doc. A/CN.4/558 Add.1/Corr.1 bei toliau rengiamas egzistuojančių teisės normų ir valstybių praktikos komentaras [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <<http://www.un.org/law/ilc>>.

30 UN Doc. A/CN.4/491 Add. 1 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/119/51/PDF/N9811951.pdf>> ir <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/126/12/PDF/N9812612.pdf>>.

31 Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 13–480.

32 Horn, F. *Reservations and interpretative declarations to multilateral treaties*. Amsterdam: North-Holland, 1988. Taip pat žr. Tarptautinės teisės komisijos pranešėjo bibliografijos sąvadą išlygų klausimais: UN Doc. A/CN.4/470; A/CN.4/411 ir Add.1; A/CN.4/478; A/CN.4/491 ir Add.1-6.

pagal Statuto 36 straipsnio 2 dalį³³. Taigi, kaip ir sudarius tarptautinę sutartį, tokiu pareiškimu sukuriama sutartinis ryšys su kitomis privalomą jurisdikciją pripažinusiomis valstybėmis. Beje, kaip pabrėžia S. Alexandrovas, šie pareiškimai, kaip ir tarptautinės sutartys, registruojami Jungtinių Tautų Generalinio Sekretoriaus³⁴.

Išlygų pareiškimuose dėl Teismo jurisdikcijos, išlygų sudarant tarptautinę sutartį santykio ir ypač tarptautinio reglamentavimo vertinimas toli gražu nėra vienareikšmis³⁵. Akivaizdu, kad Teismo jurisprudencijoje valstybės vienašalio įsipareigojimo išlygoms taikomos šiek tiek kitokios taisyklės. Anot Teismo, reikia atsižvelgti į *sui generis* vienašalio įsipareigojimo pobūdį, todėl:

„Pagal Statuto 36 straipsnį padarytų pareiškimų interpretavimui taikomas režimas skiriasi nuo to, kurį Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės nustato tarptautinių sutarčių aiškinimui.“³⁶

Atsižvelgiant į vienašalio akto pobūdį, jo turinys aiškinamas vadovaujantis tik išdėstyta formuluote ir ją pateikusios valstybės ketinimais³⁷. Todėl, priešingai nei išimtinai sutartiniuose valstybių santykiuose, *contra proferentem* taisyklė, nustatanti, kad neaiški formuluotė aiškinama ją pateikusios šalies nenaudai, netaikoma vienašalėms deklaracijoms³⁸. Vadovaujantis absoliučiu valstybių suvereniteto principu jokia būdu Teismo jurisdikcija negali būti platesnė, nei nustatė ją pripažįstanti valstybė³⁹.

33 Žvejybos zonų jurisdikcijos byla (Ispanija prieš Kanadą), 1998 m. gruodžio 4 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 1998, p. 453, §46.

34 Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, *supra* note 17, p. 94.

35 Piotrowicz, R. Reservations about Jurisdiction at the International Court of Justice. *Australian Law Journal*. 2006, 80(6): 351–355. Alexandrov, S. *Chinese Journal of International Law*, *supra* note 17, p. 29–38; Briggs, H. W. Reservations to the acceptance of compulsory jurisdiction of the International Court of Justice. *Recueil des cours / L'Académie de Droit International de la Haye*. 1958, 93: 223–367; Crawford, J. The Legal Effect of Automatic Reservations to the Jurisdiction of the I.C.J. *British Year Book of International Law*. 1979, p. 63–86.

36 Žvejybos zonų jurisdikcijos byla (Ispanija prieš Kanadą), 1998 m. gruodžio 4 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 1998, p. 453, §46. *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byla (Kamerūnas prieš Nigeriją), 1998 m. liepos 11 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, ICJ Rep. 1998, p. 293, §30.

37 Žvejybos zonų jurisdikcijos byla (Ispanija prieš Kanadą), 1998 m. gruodžio 4 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 1998, p. 454, §49. *Anglijos-Irano naftos bendrovės* byla (Jungtinė Karalystė prieš Iraną), 1952 m. liepos 22 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, ICJ Rep. 1952, p. 105.

38 Žvejybos zonų jurisdikcijos byla (Ispanija prieš Kanadą), 1998 m. gruodžio 4 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 1998, p. 455, §51.

39 Išsamesnė, tačiau kiek tendencingą išlygų vienašaliuose pareiškimuose interpretavimo praktikos analizę pateikia Radivojevic. Radivojevic, Z. Reservations Pertaining to the Statements on The Acceptance of compulsory competence of the International Court of Justice in the Disputes of the Federal Republic of Yugoslavia v. the Members States of NATO. *University of Niš, Facta Universitatis, Series Law and Politics*. 2000, 1(4): 515–516.

Taigi, išlygos vienašaliuose pareiškimuose nėra visiškai tapačios išlygoms dėl tarptautinių sutarčių galiojimo. Kaip pažymėjo Teismas, Konvencijos nuostatos dėl tarptautinių sutarčių teisės gali būti taikomos tik analogijos pagrindu tiek, kiek tai suderinama su vienašalio Teismo kompetencijos pripažinimo *sui generis* pobūdžiu⁴⁰. Jų galiojimo ribos gali būti nustatytos atsižvelgiant į valstybių praktiką ir Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudenciją.

2.2. Išlygų dėl jurisdikcijos galiojimas

Kas riboja išlygų dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos apimtį? Ar valstybės apskritai turi teisę nustatyti šios jurisdikcijos taikymo sąlygas? Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės antras skyrius numato, kad išlyga negali būti daroma tuomet, kai išlygą draudžia sutartis, sutartyje nurodyta, kad gali būti padarytos tik tam tikros išlygos, tarp kurių ta išlyga nėra numatyta, arba kai išlyga nesuderinama su sutarties objektu ir tikslu⁴¹. Teismo Statutas nedraudžia išlygų, bet ir nenumato jų galimybių. Jame minima tik savitarpiskumo sąlyga, arba apribojimas laike. Būtent šiuo argumentu Pakistanas ginčijo Indijos išlygą dėl Teismo jurisdikcijos ribojimo *Incidento ore 1999 m.* byloje⁴².

Tačiau, Teismo manymu, Statutas nenustato *baigtinio* galimų išlygų sąrašo⁴³. Teisė pareiškimu pateikti išlygas dėl Teismo jurisdikcijos apimties susiformavo valstybių praktikoje ir buvo pripažinta ir skatinama Tautų Sąjungos ir Jungtinių Tautų⁴⁴. Hagos Teismo jurisprudencija taip pat vienareikšmiškai pripažįsta šią praktiką⁴⁵. Rengiant Tarptautinio Teisingumo Teismo Statutą, pažymėta:

„Išlygų klausimas reikalauja išaiškinimo. Kaip žinoma, šis straipsnis praeityje buvo vienareikšmiškai interpretuojamas, kaip suteikiantis teisę valstybėms, pripažįstančioms Teismo jurisdikciją, ją apriboti išlygomis. Pakomitetis laiko šį išaiškinimą pripažintu. Todėl manome, kad nėra būtina keisti 3 straipsnio dalies, atskirai pažymint valstybių teisę daryti tokias išlygas.“⁴⁶

40 *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byla (Kamerūnas prieš Nigeriją), 1998 m. birželio 11 d. sprendimas dėl preliminarinių prieštaravimų, ICJ Rep. 1998, p. 293, § 30.

41 Konvencijos 19 straipsnis.

42 Byla dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. *incidento ore* (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. sausio 7 d. Pakistano atsiliepimas, § 6. Pakistanas pirmiausia rėmėsi išlygų nepareiškusių valstybių praktika, žr. Byla dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. *incidento ore* (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep., 2000, teisėjo Pirzada atskiroji nuomonė, p. 93.

43 Byla dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. *incidento ore* (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep., 2000, p. 29, 30, § 37.

44 Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, *supra* note 17, p. 95.

45 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1984 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtumo, ICJ Rep. 1984, p. 59.

46 Report of Sub-Committee D to Committee IV/1 on Article 36 of the Statute of the International Court of Justice, 31 May 1945, UNCIO, Vol. XIII, p. 559.

Akivaizdu, kad Tarptautinio Teismo jurisdikcija galioja tik pačių valstybių nustatytose ribose⁴⁷. Kitaip tariant, išlygomis valstybės apibrėžia tokios jurisdikcijos įgyvendinimo sąlygas⁴⁸.

Pagal paralelę su tarptautinių sutarčių išlygomis ir atsižvelgiant į tai, kad Jungtinių Tautų Chartija ir prie jos pridėtas Teismo Statutas yra pareiškimų dėl Teismo jurisdikcijos teisinis pagrindas, vis dėlto bus laikomos negaliojančiomis išlygos, prieštaraujančios Chartijos ir Statuto objektui ir tikslams⁴⁹. Šiuo atveju kyla klausimas, ar neteisėta išlyga panaikina patį pareiškimą, ar jis lieka galioti be išlygos?⁵⁰ Kaip pažymi Alexandrov, Teismas iš esmės nepritarė šiai pozicijai⁵¹. Teisėjo Schwebelo žodžiais, „niekinė ar neveiksminga išlyga (...) padaro niekinį ar neveiksmingą patį pareiškimą“⁵². Būtent todėl Teismas *Žvejybos zonų jurisdikcijos* byloje atmetė Ispanijos argumentą, jog Kanados pateiktas ir Teismo Statutui prieštaraujantis išlygos išaiškinimas ją panaikina, nepakeisdamas paties pareiškim⁵³.

Kaip matyti, išlygų dėl Teismo privalomosios jurisdikcijos pripažinimo ir išlygų dėl tarptautinių sutarčių taikymo pobūdis skiriasi. Jei valstybė turi teisę apskritai nepriimti jokio įsipareigojimo, kas galėtų apriboti jos teisę priimti įsipareigojimą Teismui perduoti tik dalį kilusių ginčų arba tik tam tikromis sąlygomis? Kitaip tariant, vienašaliams įsipareigojimams turėtų būti taikomas bendrasis *in plus stat minus* principas. Jei valstybė išreiškia valią priimti vienašalį įsipareigojimą (ir kartu teises), jai turėtų būti suteikta galimybė priimti tik dalį jo⁵⁴.

Kadangi valstybių teisė daryti išlygas pareiškimuose dėl Teismo jurisdikcijos yra visuotinai pripažįstama, nereikalaujama, kad šioms išlygoms vėliau pritartų kitos susitariančiosios valstybės⁵⁵. Kaip pažymėjo Teismas, išlygos valstybių pareiškimuose pagal Teismo Statuto 36 straipsnio 2 dalį galioja *ipso facto* be papildomo kitų valstybių

47 *Maroko fosfatų* byla Nuolatiniam tarptautinio teisingumo teisme, 1938 m. birželio 14 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, PCIJ 1938, Serie A/B, No. 74, p. 23. *Žvejybos zonų jurisdikcijos* byla (Ispanija prieš Kanadą), 1998 m. gruodžio 4 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 1998, p. 453, § 44.

48 Byla dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. incidento ore (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep., 2000, p. 29, § 38.

49 Verhoeven, J. *Jus cogens* and reservations or “counter-reservations” to the jurisdiction of the International Court of Justice. In Wellens, K. (ed.) *International law: theory and practice: essays in honour of Eric Suy*. The Hague: Nijhoff, 1998, p. 202. Taip pat žr. byla dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. incidento ore (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, teisėjo Pirzada atskiroji nuomonė, ICJ Rep. 2000, p. 101–104. *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byloje Teismas pažymėjo „pareiškimų vienašalis pobūdis nereiškia, kad pateikdamos pareiškimą valstybės gali pakeisti priimanamą įsipareigojimų apimtį ir turinį kaip panorėjusi“: 1984 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtino. *ICJ Reports* 1984, p. 418, § 59.

50 Žr. *Norvegijos paskolų* byla (Prancūzija prieš Norvegiją), 1957 m. liepos 6 d. sprendimas, atskirosios teisėjų Guerrero ir Lauterpachto nuomonės, ICJ Rep. 1957, p. 68–70, 44–46, 57–59.

51 Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, supra note 17, p. 96.

52 *Žvejybos zonų jurisdikcijos* byla (Ispanija prieš Kanadą), 1998 m. gruodžio 4 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, Pirmininko Schwebelo atskiroji nuomonė, ICJ Rep. 1998, p. 472, § 7.

53 *Žvejybos zonų jurisdikcijos* byla (Ispanija prieš Kanadą), 1998 m. gruodžio 4 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 1998, p. 451, § 40.

54 Žr. Arechaga, E. J. *International Law in the Past Third of a Century. Recueil des Cours de l'Academie Internationale de la Haye*, 1978, p. 154.

55 Žr. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, 20 str. 1 dalis.

sutikimo, „net ir tuomet, jei jos nežinojo apie tokio pareiškimo egzistavimą ir negalėjo pareikšti prieštaravimo išlygai“⁵⁶. Atitinkamai padarytos išlygos galioja visoms jurisdikciją pripažįstančioms valstybėms, jei pati išlygą padariusi valstybė nenumato kitaip.

Skirtingai nei tarptautinių sutarčių teisėje, kitos Teismo jurisdikciją pripažinusios valstybės neprivalo pateikti savo sutikimo ar prieštaravimo dėl padarytos išlygos. Tačiau sprendamas dėl bylos priimtinum, Teismas turi nustatyti, ar ginčo šalių pareiškimai dėl jo jurisdikcijos pripažinimo sutampa, t. y. ar abi šalys suteikė jam jurisdikciją konkrečiu klausimu⁵⁷. Nepareiškusi išlygos dėl ginčo esmę sudarančių klausimų valstybė gali pasiremti kitos ginčo šalies padaryta išlyga ir atsisakyti ginčą perduoti tarptautiniam teisingumui⁵⁸. Kaip atkreipia dėmesį Rosenne'as, „sudėtingoje, kintančioje ir gerai subalansuotoje tarpusavyje susijusių pareiškimų sistemoje“ abipusiškumas leidžia nustatyti kompetencijos mastą kiekvienoje konkrečioje byloje, kurioje Teismas turi nustatyti siauresnio iš ginčo šalių pateiktų pareiškimų apimtį⁵⁹. Nebūtina, kad abi šalys būtų pareiškusios identiškas išlygas. Tačiau, visos nesutariančios valstybės kilus ginčui turi būti pripažinusios Teismo jurisdikciją klausimais, dėl kurių kilo šis ginčas.

Įsigilinus į Statuto 36 straipsnio 2 ir 3 dalis, valstybių laisvės daryti pareiškimus dėl jurisdikcijos apribojimo reglamentavimas atrodo painus. Abiejose straipsnio nuostatose pakartojama, kad jurisdikcija pripažįstama sprendžiant visus teisinius ginčus tik su kita valstybe, prisiėmusia tokį patį įsipareigojimą, nepaisant, ar buvo padarytas papildomas pareiškimas⁶⁰. Taigi, net jei valstybė nepadarė išlygos dėl abipusiškumo, šis apribojimas bus taikomas vadovaujantis 36 straipsnio 2 dalimi. Nepaisant to, absoliuti dauguma valstybių jaučiasi saugesnės, pareiškimuose apsidrausdamos nuoroda į abipusiškumo sąlygą, dažniausiai pakartodamos 36 straipsnio 2 dalies formuluotę⁶¹.

Vienašalis valstybės įsipareigojimas gali būti pakeistas ar atšauktas bet kuriuo metu. Vadovaujantis Statuto 36 straipsnio 4 dalimi pareiškimai dėl Teismo kompetencijos pripažinimo atiduodami saugoti Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui. Jis jų nuorašus perduoda šio Statuto šalims ir Teismo Sekretoriui. Atitinkamai pranešimas dėl tokio

56 *Teisės kirsti Indijos teritoriją* byla (Portugalija prieš Indiją), 1957 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl preliminarus prieštaravimo, ICJ Rep., 1957, p. 146.

57 Kaip nurodė Teismas Anglijos ir Irano naftos bendrovės byloje, „Teismo kompetencija galioja ribose, nustatytose abiejų ginčo šalių pareiškimuose“ *Anglijos-Irano naftos bendrovės* byla (Jungtinė Karalystė prieš Iraną), 1952 m. liepos 22 d. sprendimas dėl preliminarus prieštaravimo, ICJ Rep. 1952, p. 103; taip pat žr. *Norvegijos paskolų* byla (Prancūzija prieš Norvegiją), 1957 m. liepos 6 d. sprendimas, ICJ Rep. 1957, p. 23.

58 *Interhandel* byla (Šveicarija prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1959 m. kovo 21 d. sprendimas, ICJ Rep. 1959, p. 23.

59 Rosenne, Sh. *The Law and Practice of the International Court of Justice*. Dordrecht: Nijhoff, 1985, p. 370, 387.

60 „2. Valstybės, šio Statuto šalys, gali bet kuriuo metu pareikšti, kad jos pripažįsta, be specialaus dėl to sutarimo, *ipso facto*, Teismo privalomąją jurisdikciją sprendžiant visus teisinius ginčus su bet kuria kita valstybe, prisiėmusią tokį patį įsipareigojimą (...)“ ir „3. Pirmiau nurodyti pareiškimai gali būti daromi nekeliant jokių sąlygų arba juose keliant kelių ar tam tikrų valstybių *savitarpiškumo sąlygą*, arba tam tikram laikui“. Taip pat žr. *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byla (Kamerūnas prieš Nigeriją), 1998 m. birželio 11 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, ICJ Rep. 1998, p. 298, § 43.

61 Galbūt dėl šios priežasties abipusiškumo sąlyga pridėta ir paskutiniame Lietuvos pareiškime dėl Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo jurisdikcijos pripažinimo.

pareiškimo pakeitimo turi būti perduotas Jungtinėms Tautoms bei numatytas minimalus laikotarpis, leidžiantis informuoti kitus Organizacijos narius.

Skirtingai nuo išlygų tarptautinėse sutartyse, Teismo jurisdikcijos apribojimas pareiškime ne susiaurina sutarties taikymą, o nustato vienašalio išipareigojimo apimtį. Vadovaujantis šia logika, niekas negali apriboti valstybių kūrybingumo, teikiant pareiškimus pagal Statuto 36 straipsnį. Ši valstybių laisvė puikiai matoma analizuojant jų padarytas išlygas. Vis dėlto valstybių praktikos apibendrinimas atspindi ir tam tikrus dėsningumus.

3. Išlygos pareiškimuose dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos pripažinimo

Išlygos dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo privalomosios jurisdikcijos gali nustatyti apribojimus tam tikroms ginčų rūšims ar konkrečioms ginčų aspektams; riboti ir jurisdikciją laike, ir Teismui teikiamų klausimų ratą⁶². Nepaisant valstybių pateikiamų formuluočių įvairovės, teoriškai grupuojant išlygas dėl jurisdikcijos pripažinimo galėtume pasiremti tarptautinių sutarčių išlygų skirstymu į išlygas dėl jurisdikcijos apribojimo laike (*ratione temporis*), dėl ginčo subjektų apribojimo (*ratione personae*) ir dėl ginčo dalyko (*ratione materiae*)⁶³.

3.1. Išlygos *ratione temporis*

Kaip numato Statuto 36 straipsnio 3 dalis, pripažindama Teismo jurisdikciją valstybė gali apriboti šios jurisdikcijos taikymą laike. Pareiškime gali būti nustatyta data, nuo kurios pareiškimas galioja, galinė galiojimo data, numatytas savaiminis galiojimo pratęsimas, išpėjimo apie pareiškimo nutraukimą ar pakeitimą terminai. Teismo jurisdikcija gali būti apribota ginčams, kilusiems konkrečiu laikotarpiu, arba nustatytas minimalus laikotarpis nuo tuomet, kai šią jurisdikciją pripažino kita ginčo šalis.

Nikaragvos byloje Teismas pažymėjo, kad valstybės gali padaryti pareiškimą dėl privalomosios jurisdikcijos neribodamos jo galiojimo, arba nustatyti pareiškimo galiojimo laiką ir / ar koku būdu jis gali būti panaikintas⁶⁴. Savaimė suprantama, jokia abipusiškumo sąlyga nėra taikoma išlygoms dėl pareiškimo galiojimo laiko⁶⁵. T. y. Teismas turi jurisdikciją spręsti bet kurią bylą, jei kreipimosi su atitinkamu prašymu

62 Žr. 1928 m. rugsėjo 26 d. Tautų Sąjungos rezoliuciją dėl Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo statuto 36 straipsnio pasirenkamosios nuostatos. Byla dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. incidento ore (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 2000, p. 29–30, § 37.

63 Kitą skirstymą žr. Caflisch, L.. «Cent ans de règlement pacifique des différends interétatiques». *Recueil des cours de l'Académie Internationale de la Haye*, Volume 288, 2001, p. 245–467.

64 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1984 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtino, ICJ Reports 1984, p. 114–116.

65 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1984 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtino, ICJ Reports 1984, p. 419, § 62. Žr. taip pat Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, *supra* note 17.

metu valstybės ginčo šalys buvo tokią jurisdikciją pripažinusios tais klausimais, dėl kurių kilo ginčas. Išlygoje valstybė taip pat gali nustatyti ir jos atšaukimo tvarką, tarkime, numatydama, kad pareiškimas galios dar šešis mėnesius nuo įspėjimo perdavimo Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui⁶⁶.

Valstybės, norėdamos apriboti Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikciją tik naujai kilusiems nesutarimams, turi pareikšti atitinkamą išlygą. Kai kurios tokios išlygos iš Teismo jurisdikcijos išbraukia ginčus, *kilusius* iki tam tikros datos⁶⁷. Tokia išlyga gali būti siekiama pašalinti iš Teismo jurisdikcijos „įstrigusius“ ginčus arba, tarkime, ginčus, kilusius iki ankstesnio valdymo režimo pabaigos. Kitose papildomai nurodoma, kad privaloma jurisdikcija netaikoma ir ginčams, kilusiems *dėl situacijos ar faktų*, buvusių iki tokios datos. Būtent tokia formuluoė vartojama daugumoje naujesnių pareiškimų⁶⁸.

Akivaizdu, kad kreipdamosi į Teismą valstybės negali remtis savo pareiškimu ir siekti, kad nebūtų taikoma kitos valstybės išlyga *ratione temporis*, labiau apribojanti Teismo jurisdikciją. Priešingai, Teismas atmes reikalavimą valstybės, kuri remiasi situacija ar faktų, kilusiu iki datos, nurodytos jos pačios pareiškimė⁶⁹. Taigi, išlyga *ratione temporis* valstybė apriboja ir savo galimybes kreiptis į Teismą dėl anksčiau kilusių ginčų ar buvusių aplinkybių.

Taikydamas *ratione temporis* išlygas Teismas privalo nustatyti ginčo kilimo momentą⁷⁰. Dar sunkiau nustatyti dėl kokios situacijos ir faktų kilo ginčas ir ar ši situacija ar faktas egzistavo iki išlygoje nurodytos datos⁷¹. Gali būti, kad sprendimas dėl ginčo kilimo momento gali būti priimtas tik nagrinėjant bylą iš esmės⁷². Taip pat svarbu, ar

66 1946 m. rugpjūčio 26 d. JAV pareiškimas. A Decade of American Foreign Policy: Basic Documents, 1941-49 Prepared at the request of the Senate Committee on Foreign Relations By the Staff of the Committee and the Department of State. Washington, DC: Government Printing Office, 1950 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decad030.htm>>.

67 Pavyzdžiui, 2005 m. Portugalijos pareiškimas numato, kad Teismui neperduodami ginčai, kilę iki 1974 m. balandžio 26 d., 2004 m. Jungtinės Karalystės pareiškimė nurodoma 1974 m. sausio 1 d. data. Valstybių pareiškimai dėl privalomosios Teismo jurisdikcijos pripažinimo pagal Statuto 36 straipsnio 2 dalį [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <<http://www.icj-cij.org/jurisdiction/index.php?p1=5&p2=1&p3=3>>.

68 Žr. 2007 m. Japonijos pareiškimą (Japan recognizes ... the jurisdiction of the International Court of Justice, over all disputes arising on and after 15 September 1958 with regard to situations or facts subsequent to the same date). Išsamiausiai Teismo jurisdikciją *ratione temporis* bandoma apibrėžti 1974 m. Indijos pareiškimė (disputes prior to the date of this declaration, including any dispute the foundations, reasons, facts, causes, origins, definitions, allegations or bases of which existed prior to this date, even if they are submitted or brought to the knowledge of the Court hereafter).

69 *Sofijos ir Bulgarijos elektros bendrovės* byla (Belgija prieš Bulgariją), 1939 m. balandžio 4 d. sprendimas dėl preliminarų reikalavimo, PCIJ, Ser. A/B, No. 77, 1939, p. 81.

70 Pati ginčo sąvoka gali būti traktuojama nevienareikšmiškai. Žr. Teismo analizę *Mavrommatis Palestinos koncesijų* byloje (Graikija prieš Jungtinę Karalystę), 1924 m. rugpjūčio 30 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, PCIJ, Series A, No. 2, 1924, p. 11, Kai *kurių Vokietijos interesų Lenkijos Aukštutinėje Silezijoje* byla (Vokietija prieš Lenkiją), 1925 m. rugpjūčio 25 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, PCIJ, Series A, No. 6, 1925, p. 14; *Teisės kirsti Indijos teritoriją* byla (Portugalija prieš Indiją), 1957 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimo, ICJ Rep. 1957, p. 148–149; *Pietvakarių Afrikos* byla (Etiopija prieš Pietų Afriką), 1962 m. gruodžio 21 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, ICJ Rep., 1962, p. 328. Dėl „ginčo“ sąvokos taip pat žr. Zimmermann, A., et al., *supra* note 18, p. 597–610.

71 Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, *supra* note 17, p. 110.

72 *Teisės kirsti Indijos teritoriją* byla (Portugalija prieš Indiją), 1957 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimo, ICJ Rep., 1957, p. 152.

po išlygos nurodyto termino egzistavusi situacija nėra tik ankstesnės situacijos tęsinys. Pavyzdžiui, daugumą Jugoslavijos reikalavimų NATO valstybėms Teismas atmetė remdamasis Jugoslavijos išlyga, numatančia, kad privalomoji jurisdikcija netaikoma ginčams, kilusiems iki 1999 m. balandžio 25 d., ir ginčams, kilusiems dėl situacijos ar faktų, buvusių iki šios datos. Teismo nuomone, kiekviena atskira oro ataka nebūtų pagrindas kilti naujam ginčui, todėl ginčo pradžia laikoma pirmos oro atakos Jugoslavijos teritorijoje pradžia, todėl Jugoslavijos pareiškimu pripažinta Teismo jurisdikcija jam negalioja⁷³.

3.2. Išlygos *ratione materiae*

Valstybės gali apriboti Teismo kompetenciją spręsti tam tikros kategorijos ginčus, taip išvengdama konkrečių savo veiksmų ar pozicijų, dėl kurių teisėtumo ji nėra įsitikinusi, nagrinėjimo. Tokiu atveju atitinkamai susiaurėja ir išlygą pateikiančios valstybės galimybė kreiptis šiais klausimais į Tarptautinio Teisingumo Teismą.

Niekas neriboja valstybės teisės apibrėžti platų klausimų, nepatenkančių į Teismo jurisdikciją, ratą. Praktikoje dažnai minimi ginčai, kuriuos šalys sutarė nagrinėti kitais taikiais būdais⁷⁴, susiję su valstybės sienomis⁷⁵, jūrų erdvių delimitavimu⁷⁶, daugiašalių sutarčių aiškinimu ir taikymu, nebent visos sutarties šalys pripažinusios privalomąją

73 Žr. *Jėgos panaudojimo teisėtumo* bylos: Jugoslavija prieš Belgiją, Kanadą, Nyderlandus, Portugaliją, Ispaniją, Jungtinę Karalystę. Įsakymai dėl laikinųjų priemonių, ICJ Rep. 1999. Taip pat žr. Radivojevic, Z., *supra* note 39, p. 515–516.

74 Pvz., 1990 m. Ispanijos pareiškimas (“Disputes in regard to which the Kingdom of Spain and the other party or parties have agreed or shall agree to have recourse to some other method of peaceful settlement of the dispute”); 2005 m. Portugalijos (“any dispute which Portugal has agreed or shall agree with the other party or parties thereto to settle by some other method of peaceful settlement”); 2007 m. Japonijos (“this declaration does not apply to disputes which the parties thereto have agreed or shall agree to refer for final and binding decision to arbitration or judicial settlement”), 1991 m. Estijos (“this declaration shall not apply to disputes, the solution of which the parties shall entrust to other tribunals by virtue of agreements already in existence or which may be concluded in the future”) 2002 m. Australijos (“any dispute in regard to which the parties thereto have agreed or shall agree to have recourse to some other method of peaceful settlement”); 2005 m. Džibučio pareiškimas (“disputes in regard to matters which are exclusively within the domestic jurisdiction of the Republic of Djibouti, under international law”).

75 Pvz., 1996 m. Lenkijos pareiškimas (“disputes with regard to the territory and State boundaries”).

76 2002 m. Australijos pareiškimas (“any dispute concerning or relating to the delimitation of maritime zones, including the territorial sea, the exclusive economic zone and the continental shelf, or arising out of, concerning, or relating to the exploitation of any disputed area of or adjacent to any such maritime zone pending its delimitation”); 2005 m. Džibučio pareiškimas (“disputes with the Republic of Djibouti concerning or relating to: (a) The status of its territory or the modification or delimitation of its frontiers or any other matter concerning boundaries; (b) The territorial sea, the continental shelf and the margins, the exclusive fishery zone, the exclusive economic zone and other zones of national maritime jurisdiction including for the regulation and control of marine pollution and the conduct of scientific research by foreign vessels; (c) The condition and status of its islands, bays and gulfs; (d) The airspace superjacent to its land and maritime territory; and (e) The determination and delimitation of its maritime boundaries”).

Teismo jurisdikciją⁷⁷, ginčai, kilę ginkluoto konflikto metu arba susiję su kariniais veiksmais, savignyba ar kolektyvine gynyba, nacionalinio saugumo klausimai⁷⁸.

Kaip matome, valstybės dažniau siekia apriboti Teismo jurisdikciją klausimais, susijusiais su suvereniteto įgyvendinimu, kai trečiojo arbitro dalyvavimas „galėtų pažeisti šio suvereniteto esmę“ (valstybės sienos nustatymas, nacionalinio saugumo klausimai, susitarimas dėl kitų ginčų sprendimų būdų). Daugiašalių sutarčių interpretavimo Teisme valstybės vengia pasitelkdamos visų sutarties šalių lygiateisiškumo argumentus. Savo ruožtu ginkluotas konfliktas ar sienų delimitavimas savaime laikomas dažniausia valstybių ginčų priežastimi. Be to, kilus ginčui dėl karinių veiksmų, Teismas automatiškai pareikalautų jų nutraukimo, o neįvykdžius sprendimo klausimas būtų perduotas Saugumo Tarybai pagal Jungtinių Tautų Chartijos 94(2) straipsnį. Ji turėtų spręsti dilemą: ar imtis priemonių priverstiniam Teismo sprendimo įvykdymui, ar stengtis užtikrinti taiką ir saugumą, kaip to reikalauja Chartijos 39 straipsnis, jei šiam tikslui pasiekti geriau tiktų laukimo ir derybų taktika⁷⁹. Dar sudėtingesnė situacija susidarytų, jei Saugumo Tarybos sprendimas dėl Teismo nurodymo įgyvendinimo liestų kurią nors iš *veto* teisę turinčių jos narių.

Tačiau, kaip minėta, išlygų sąrašas nėra baigtinis. Pavyzdžiui, Lenkija savo 1996 m. pareiškimu taip pat įvardijo ginčus, susijusius su aplinkos apsauga⁸⁰, tarptautiniais

77 2005 m. Portugalijos (“any dispute with a party or parties to a treaty regarding which the jurisdiction of the International Court of Justice has, under the applicable rules, been explicitly excluded, irrespective of whether the scope of the dispute refers to the interpretation and application of the treaty provisions or to other sources of international law”), 2005 m. Džibučio pareiškimas (“disputes concerning the interpretation or application of a multilateral treaty unless all the parties to the treaty are also parties to the case before the Court or the Government of Djibouti specially agrees to jurisdiction of the Court”).

78 2005 m. Džibučio (“disputes relating to or connected with facts or situations of hostilities, armed conflicts, individual or collective actions taken in self-defence, resistance to aggression, fulfilment of obligations imposed by international bodies and other similar or related acts, measures or situations in which the Republic of Djibouti is, has been or may in future be involved”); 2008 m. Vokietijos (“any dispute which: relates to, arises from or is connected with the deployment of armed forces abroad, involvement in such deployments or decisions thereon, or relates to, arises from or is connected with the use for military purposes of the territory of the Federal Republic of Germany, including its airspace, as well as maritime areas subject to German sovereign rights and jurisdiction”); 1992 m. Vengrijos (“disputes relating to, or connected with, facts or situations of hostilities, war, armed conflicts, individual or collective actions taken in self-defence or the discharge of any functions pursuant to any resolution or recommendation of the United Nations, and other similar or related acts, measures or situations in which the Republic of Hungary is, has been or may in the future be involved”), 1965 m. Kenijos pareiškimas (“disputes concerning any question relating to or arising out of belligerent or military occupation or the discharge of any functions pursuant to any recommendation or decision of an organ of the United Nations, in accordance with which the Government of the Republic of Kenya have accepted obligations”), dar tiksliau apribojimą numato 1958 m. Sudano pareiškimas (“disputes arising out of events occurring during any period in which the Republic of the Sudan is engaged in hostilities as a belligerent”).

79 D’Amato, A. The United States Should Accept, by a New Declaration, the General Compulsory Jurisdiction of the World Court. *American Journal of International Law*. 1986, 80: 334.

80 Ginčai susiję su aplinkos apsauga nurodyti ir Slovakijos 2004 m. pareiškimu. 1994 m. Kanados pareiškime iš Teismo jurisdikcijos išimami ginčai, susiję su žvejyba tam tikrose zonose (“disputes arising out of or concerning conservation and management measures taken by Canada with respect to vessels fishing in the NAFO Regulatory Area, as defined in the Convention on Future Multilateral Co-operation in the Northwest Atlantic Fisheries, 1978, and the enforcement of such measures”).

finansiniais įsipareigojimais ir skola⁸¹. Akivaizdu, kad dažniausiai šios išlygos susijusios su konkrečiomis aplinkybėmis jų pateikimo momentu, tačiau vėliau pamiršamos ir nepagrįstai apriboja jas pateikusios valstybės teises kreiptis į Teismą⁸².

Atskira išlygų *ratione materiae* grupė, paskatinta Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo sprendimų⁸³, išskiria iš privalomosios kompetencijos ginčus klausimais, pagal tarptautinę teisę priklausančiais išimtinai vidaus teisės sričiai⁸⁴. Nors daugelis autorių mano, kad tokia išlyga tik be reikalo pakartoja visuotinai pripažintą ir Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtintą tarptautinės teisės principą dėl nesikišimo į kitos valstybės vidaus reikalus, tokia formuluoته išlieka populiari⁸⁵. Tolesniame šio tyrimo skirsnyje aptariamos interpretavimo problemos, kylančios dėl to, kad ši vidaus teisės jurisdikcijos išlyga praktikoje kartais papildoma nuoroda, kad tik pati ginčo šalis gali apibrėžti išimtinai vidaus teisės sričiai priklausančių klausimų ratą.

Tarp įdomesnių išlygų dar galėtume paminėti 1968 m. Mauricijaus pareiškimą, kuriame nurodoma, kad Teismui nebus teikiamos nagrinėti bylos, dėl kurių nagrinėjimo ši valstybė pateikė išlygas pagal kitas tarptautines sutartis, numatančias Teismo jurisdikciją⁸⁶. Taip stengiasi pabrėžti sutartyse nurodytų išlygų pirmumą prieš bendrą pareiškimą pagal Statuto 36 straipsnio 2 dalį. Dar siauriau Norvegijos išlyga nurodo, kad Teismo jurisdikcija dėl 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos reglamentuojamų klausimų yra ribojama Norvegijos išlyga pagal šią konvenciją⁸⁷. Taigi, valstybės, prisiimdamos vienašalį įsipareigojimą, taip pat išsaugo teisę nustatyti tokio įsipareigojimo pirmumą kitų tarptautinių įsipareigojimų eilėje.

81 “Disputes with regard to environmental protection, disputes with regard to foreign liabilities or debts.”

82 Pvz., 1977 m. Naujosios Zelandijos pateiktas pareiškimas numato išlygą dėl gyvųjų išteklių naudojimo ir apsaugos 200 jūrmylių zonoje nuo kranto. 1994 m. įsigaliojus Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijai toks pareiškimas tik apsunkina konvencijoje numatytų pakrantės valstybių teisių į šiuos išteklius įgyvendinimą.

83 *Dekretai dėl pilietybės suteikimo, priimti 1921 m. lapkričio 8 d. Tunise ir Maroke* (Prancūzijos zonoje), 1923 m. vasario 7 d. konsultacinė išvada Nr. 4, PCIJ, Ser. B., 1923, p. 24; *Lenkijos piliečiams ir kitiems lenkų kilmės ar lenkiškai kalbantiems asmenims Dancigo krašte taikomas režimas*, 1932 m. vasario 4 d. konsultacinė išvada Nr. 23, PCIJ, Ser. A/B., No. 44, 1933, p. 24. Taip pat žr. *Teisės kirsti Indijos teritoriją* byla (Portugalija prieš Indiją), 1957 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl preliminaraus prieštaravimo, ICJ Rep. 1957, p. 32–33.

84 Iš vėlesnių pareiškimų tokia išlygą randame 2001 m. Dramblio kaulo kranto (Disputes with regard to questions which by international law fall within the exclusive competence of Côte d’Ivoire), 1992 Vengrijos (disputes in regard to matters which by international law fall exclusively within the domestic jurisdiction of the Republic of Hungary), 1998 m. Gvinėjos (disputes concerning questions which, under international law, fall within the exclusive jurisdiction of the Republic of Guinea); 2005 m. Džibučio (Disputes in regard to matters which are exclusively within the domestic jurisdiction of the Republic of Djibouti, under international law).

85 Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, *supra* note 17, p. 112. Dėl vidaus teisės klausimų sričiai priskiriamų klausimų Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje taip pat Zimmermann, A., *et al.*, *supra* note 18, p. 611–612.

86 “Disputes relating to any matter excluded from compulsory adjudication or arbitration under any treaty, convention or other international agreement or instrument to which Mauritius is a party”.

87 “The limitations and exceptions relating to the settlement of disputes pursuant to the provisions of, and the Norwegian declarations applicable at any given time to, the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 and the Agreement of 4 December 1995 for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, shall apply to all disputes concerning the law of the sea”.

3.3. Išlygos *ratione personae*

Kai kurių tarptautinės teisės specialistų nuomone, Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos apribojimas tam tikroms valstybėms (išlygos *ratione personae*) iš esmės prieštarautų pačiai tokio bendro pobūdžio pareiškimo *erga omnes* esmei. Pareiškimu išsipareigojama perduoti Teismui nagrinėti visus ginčus su esamomis ar vėliau Teismo jurisdikciją pripažinsiančiomis valstybėmis. Bet koks tiesioginis ginčo šalių rato apribojimas teoriškai galėtų būti interpretuojamas kaip tokio išsipareigojimo vienašališkumo pažeidimas⁸⁸. Vis dėlto Teismas 1999 m. oro incidento tarp Pakistano ir Indijos byloje aiškiai pripažino tokių išlygų teisėtumą:

„(...) Indija pakartotinai pažymėjo savo norą tokiu būdu apriboti Teismo jurisdikcijos pripažinimą *ratione personae* pagrindu. Kokios bebūtų tokio apribojimo priežastys, Teismas privalo jo laikytis.“⁸⁹

Tikslumo dėlei reikia pasakyti, kad Indijos išlyga apribojo Teismo jurisdikciją ne konkrečiai valstybei, bet tam tikram jų ratui. Tačiau Teismas čia pat vienareikšmiškai nurodo, jog „valstybės bet kuriuo atveju yra laisvos *ratione personae* apriboti pasirenkamos privalomos Teismo jurisdikcijos apimtį“⁹⁰. Taigi, vadovaujantis Teismo jurisprudencija, pareiškime pagal Statuto 36 straipsnio 2 dalį gali būti nurodytos konkrečios valstybės, kurioms šis pareiškimas nėra taikomas⁹¹.

Kita vertus, šiuo metu tik kelių valstybių pareiškimuose ribojamas Teismui perduodamų ginčų šalių ratas. Vienuose jų nurodomos valstybės, su kuriomis nėra užmegzti diplomatiniai santykiai arba kurios nėra pripažintos⁹², kituose – ginčai tarp valstybių, Britanijos tautų sąjungos narių⁹³.

88 Žr. Teisėjų Pirzada ir AL-Kasawneho argumentus atskirosiose nuomonėse byloje dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. incidento ore (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep., 2000, p. 50, 102.

89 Byla dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. incidento ore (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep., 2000, p. 30, 31, § 44.

90 *Ibid.* § 40.

91 Taip pat žr. Council of Europe, Explanatory memorandum to Recommendation CM/Rec(2008)8 of the Committee of Ministers to member states on the acceptance of the jurisdiction of the International Court of Justice, 2 July 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/public_international_law/Texts_&.../CMRec2008_8JurisdictionICJExpMemE.pdf>, § 15.

92 1974 m. Indijos (“disputes with the Government of any State with which, on the date of an application to bring a dispute before the Court, the Government of India has no diplomatic relations or which has not been recognized by the Government of India; disputes with non-sovereign States or territories”); 2002 m. Džibučio pareiškimas („disputes with the government of any State with which, on the date of an application to bring a dispute before the Court, the Government of Djibouti has no diplomatic relations or which has not been recognized by the Government of Djibouti; disputes with non-sovereign States or territories”).

93 Žr. 1966 m. Gambijos (“disputes with any country in the Commonwealth”); 1965 m. Kenijos pareiškimas (“dispute with the government of any State which, on the date of this Declaration is a Member of the Commonwealth of Nations or may so become subsequently”). Beje, Teismas byloje dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. incidento ore (Pakistanas prieš Indiją) sutiko, kad (Britanijos) Tautų Sąjungos narių santykių išskyrimas iš tarptautinės teisės srities praradęs aktualumą. Byla dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. incidento ore (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep., 2000, p. 31, § 44.

Nepaisant formuluočių skirtumų dėl politinių aplinkybių, istorinės patirties, geografinės padėties ir net ideologijos, kitų valstybių praktika ir ypač Teismo jurisprudencija verčia naujai Teismo jurisdikciją pripažįstančias valstybes rinktis jau vartotas formuluošanas, o anksčiau pateiktus pareiškimus keisti pagal nusistovėjusį pavyzdį.

4. Išlygų taikymas Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje ir formuluočių veiksmingumas

Beveik šimtas nuolatinės tarptautinio teisingumo institucijos darbo metų leidžia apibendrinti valstybių padarytų išlygų bendrus bruožus ir jų taikymo ypatybes. Nors tarptautinių teismų sprendimai nėra teisės šaltinis, tarptautinė jurisprudencija minima tarp priemonių teisės normos turiniui nustatyti⁹⁴. Kaip pažymi profesorius Rosenne'as, Teismo sprendimai remiasi jo paties išaiškintomis tarptautinės teisės normomis, kurios, vieną kartą nurodytos sprendime, turi būti taikomos ir toliau⁹⁵.

4.1. Privalomos jurisdikcijos galiojimas laike

Tarptautinio teismo jurisdikcijos apribojimas laike vienašaliu pareiškimu gali būti labai svarbus. Bet kuri valstybė gali pateikti savo pareiškimą dėl Teismo jurisdikcijos pripažinimo kartu su prašymu nagrinėti jos ir kitos jurisdikciją pripažinusios valstybės ginčą, o po to nedelsiant atšaukti šį pagal Statuto 36 straipsnį padarytą pareiškimą⁹⁶. Būtent tokia situacija nagrinėta *Teisės kirsti Indijos teritoriją* byloje⁹⁷. Ir atvirkščiai, siekianti ginčą perduoti spręsti Tarptautiniam Teisingumo Teismui valstybė turi suskubti paduoti prašymą iškelti bylą iki kitos ginčo šalies pareiškimą galiojimo pabaigos⁹⁸.

JAV ir Nikaragvos byla pateikia puikų pavyzdį, kokią svarbą ginčo nagrinėjimui Teisme gali turėti išlygos formulavimas ir apskritai laiko faktorius pripažįstant Teismo jurisdikciją. Savo pareškime dėl privalomosios jurisdikcijos pripažinimo⁹⁹ JAV nurodė, kad pareiškimas galioja neribotą laiką iki kol praeis šeši mėnesiai nuo išpėjimo apie jo nutraukimą. Tačiau, sužinojusi apie rengiamą Nikaragvos kreipimąsi, prieš tris dienas iki prašymo nagrinėti bylą pateikimo Tarptautiniam Teisingumo Teismui paskelbė, kad ši sąlyga dėl šešių mėnesių išpėjimo negalioja ginčams su „Centrinės Amerikos valstybėmis arba dėl Centrinėje Amerikoje vykstančių įvykių“¹⁰⁰. Teismas nepripažino

94 JT Chartijos 38 str.

95 Rosenne, Sh. *The Law and Practice of the International Court, 1920-1996*. vol. III. Dordrecht: Nijhoff, 1997, p. 1607.

96 D'Amato, A., *supra* note 79.

97 *Teisės kirsti Indijos teritoriją* byla (Portugalija prieš Indiją), 1957-11-26 sprendimas dėl preliminarų prieštaravimo, ICJ Rep., 1957, p. 146.

98 Žr. *Nottebom* byla (Lichtenšteinas prieš Gvatemalą), preliminarus prieštaravimas, 1953 m. lapkričio 18 d. sprendimas, ICJ Rep. 1953, p. 418, § 59.

99 1946 m. rugpjūčio 26 d. pareiškimas, *supra* note 66.

100 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1984 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtumo, ICJ Reports 1984, p. 398, § 13.

šio pareiškimo, prieštaraujančio Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui deponuoto pareiškimo dėl privalomos jurisdikcijos pripažinimo formuluotei¹⁰¹. Valstybės privalo laikytis jų pačių pareiškimuose numatytos įsigaliojimo, atšaukimo, išlygų įsigaliojimo ir jų atsiėmimo tvarkos. Teismas atmetė ir kitą JAV reikalavimą, kad visos ginčo šalys turi turėti tą pačią galimybę nutraukti pareiškimą¹⁰². Be abejo, kitos valstybės atkreipė dėmesį į šį precedentą¹⁰³. Vėlesniuose pareiškimuose pagal Statuto 36 straipsnį, JT narės dažnai nurodo, kad pareiškimas netenka galios tiesiog nuo pranešimo apie jo nutraukimą¹⁰⁴. Taip pat pastebima tendencija pareiškimuose pabrėžti teisę jį keisti, t. y. paprastu pranešimu padaryti papildomas išlygas ar jas atšaukti¹⁰⁵. Taigi, bendruoju atveju jei pareiškime nurodyta Teismo privalomosios jurisdikcijos apimtis riboja ir jį pateikusias valstybės teises, vienašališkai nustatyta pareiškimo įsigaliojimo, keitimo ar atšaukimo tvarka kitų ginčo šalių neįpareigoja. Pavyzdžiui, vienos valstybės nustatytas ilgesnis pareiškimo atšaukimo laikotarpis negalės būti taikomas kitai ginčo šaliai, atšaukusiai savo pareiškimą, kol dar nebuvo pateiktas ieškinys.

Nepaisant skirtingos valstybių praktikos, protingas laikotarpis nuo pareiškimo nutraukimo ar pakeitimo momento, būtinas kitoms valstybėms pranešti apie prisiimto įsipareigojimo pakeitimą, turėtų būti įtrauktas į pareiškimo formuluotę atsižvelgiant į bendrąjį sąžiningumo principą. Teisinės sistemos efektyvumas ypač nukentėtų, jei jos subjektai galėtų bet kuriuo metu nuspręsti atsisakyti prisiimtų įsipareigojimų iš anksto apie tai nepranešę¹⁰⁶. Kita vertus, akivaizdu, kad ilgesnį įspėjamąjį laikotarpį pareiškime numatiusi valstybė tampa labiau pažeidžiama dėl kitų valstybių pateikiamų reikalavimų. D'Amato siūlo šią situaciją spręsti pareiškimuose papildomai numatant abipusiškumo sąlygą prisiimtų įsipareigojimo nutraukimo tvarkai¹⁰⁷.

Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos byloje, 1994 m. Nigerija teigė, kad Kamerūnas prašymą dėl bylos nagrinėjimo Tarptautiniame Teisingumo Teisme pateikė „per anksti“, „nepateisinamai skubėdamas“, „be grasinimo, siūlymo ar įspėjimo“, todėl Nigerija, jei būtų žinojusi apie Kamerūno pateiktą pareiškimą pagal Teismo Statuto

101 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1984 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtino, *ICJ Reports* 1984, p. 418–419, § 59–62, p. 421, § 65.

102 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1984 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtino, *ICJ Reports* 1984, p. 419, § 62. Taip pat žr. *Teisės kirsti Indijos teritoriją* byla (Portugalija prieš Indiją), 1957 m. lapkričio 26 d. sprendimas dėl preliminarus prieštaravimo, *ICJ Rep.*, 1957, p. 143.

103 Zimmermann, A., *et al.*, *supra* note 18, p. 629.

104 Pvz., 2002 m. Australijos pareiškimas (“until such time as notice may be given to the Secretary-General of the United Nations withdrawing this declaration”).

105 Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, *supra* note 17, p. 105.

106 *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byla (Kamerūnas prieš Nigeriją), 1998 m. birželio 11 d. Sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, *ICJ Rep.* 1998, p. 275, 295, § 34. Taip pat žr. Zimmermann, A., *et al.*, *supra* note 18, p. 628–629.

107 „Provided further, that this declaration may be terminated with effect at the moment of expiration of six months after notice has been given to the Secretary-General of the United Nations, except that in relation to any state with a shorter period between notice and modification or termination, that shorter period shall apply as well to the [United States].” D'Amato, A., *supra* note 79, p. 336.

36 straipsnį, tuojau pat būtų atsiėmusi savąjį¹⁰⁸. Teismas atmetė šį prieštaravimą: pateikdamos pareiškimą valstybės įgyja teisę perduoti nagrinėti ginčus su anksčiau privalomąją jurisdikciją pripažinusiomis valstybėmis ir kartu įsipareigoja Teisme nagrinėti visus ginčus, pateiktus kitos, vėliau jurisdikciją pripažinusios valstybės¹⁰⁹. Nepaisant Statuto 36 straipsnio 5 dalies nuostatų, prieš pateikdamos pareiškimą dėl Tarptautinio Teisingumo Teismo privalomosios jurisdikcijos pripažinimo ar iškart po to, valstybės neprivalo apie tai informuoti kitų Jungtinių Tautų narių¹¹⁰.

Siekdamos apsisaugoti nuo tokių staigmenų, kai kurios valstybės pareiškimuose numato sąlygą, kad kitos ginčo šalies pareiškimas turi būti pateiktas ar ratifikuotas ne vėliau kaip prieš 12 mėnesių nuo kreipimosi į Teismą dienos, arba, kad pareiškimas nebūtų pateiktas tik tam konkrečiam ginčui spręsti¹¹¹. *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byloje teismas pripažino tokios išlygos teisėtumą¹¹². Taip pat byloje *dėl Jugoslavijos teritorijos bombardavimo* šalys sutarė, o Teismas patvirtino, kad Ispanijos ir Jungtinės Karalystės analogiškos išlygos užkerta kelią Teismo jurisdikcijai¹¹³. Pažymėtina, kad tokia išlyga *ratione temporis* pasitaiko daugumoje naujai pateikiamų pareiškimų.

4.2. Išlygos tam tikroms ginčų kategorijoms

Viena populiariausiu išlygų *ratione materiae* numato, kad Teismas neturi jurisdikcijos nagrinėti ginčų, jei šalys sutarė juos spręsti kitais taikiais būdais. Praktikoje ši išlyga ne visada padeda išvengti bylos nagrinėjimo Teisme. Pavyzdžiui, byloje *Dėl 1989 m. liepos 31 arbitražo sprendimo interpretavimo*, kuriame Gvinėja Bisau ginčijo arbitražo sprendimą dėl jūros sienos, Teismas nusprendė, kad ginčas dėl jūros sienos nėra tapatus ginčui dėl priimto arbitražo sprendimo interpretavimo, ir atmetė Senegalo argumentus, kad jo pareikšta išlyga užkerta kelią nagrinėti bylą Tarptautiniam Teisingumo

108 *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byla (Kamerūnas prieš Nigeriją), Preliminarus Nigerijos prieštaravimas, žr. taip pat, 1998 m. birželio 11 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, ICJ Rep. 1998, p. 290, § 22.

109 *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byla (Kamerūnas prieš Nigeriją), 1998 m. birželio 11 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, ICJ Rep. 1998, p. 291, § 25.

110 *Ibid.*, p. 295–297, § 34, 35, 39.

111 Pavyzdžiu vėl galėtų būti 2002 m. Australijos formuluotė („This declaration does not apply to: ... any dispute in respect of which any other party to the dispute has accepted the compulsory jurisdiction of the Court only in relation to or for the purpose of the dispute; or where the acceptance of the Court's compulsory jurisdiction on behalf of any other party to the dispute was deposited less than 12 months prior to the filing of the application bringing the dispute before the Court”).

112 Teismas nurodė, kad „siekdama apsisaugoti nuo netikėto ieškinio (...) Nigerija galėjo nurodyti analogišką išlygą savo pareiškime“. *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byla (Kamerūnas prieš Nigeriją), 1998 m. birželio 11 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, ICJ Rep. 1998, p. 300, § 45. Nigerija pasinaudojo šiuo patarimu iškart po sprendimo pateikdama atitinkamą išlygą.

113 *Jėgos panaudojimo teisėtumo* bylos (Jugoslavija prieš Ispaniją) Įsakymas dėl laikinųjų priemonių, ICJ Rep., 1999, § 23–25, (Jugoslavija prieš Jungtinę Karalystę) Įsakymas dėl laikinųjų priemonių, ICJ Rep. 1999, § 23–25.

Teismui¹¹⁴. Be to, tokiu atveju būtina įrodyti susitarimų dėl taikaus ginčų sprendimo galiojimą, o tai nebuvo padaryta, tarkime, *Nauru fosfatų* byloje¹¹⁵. Akivaizdu, kad Teismas nelinkęs besąlygiškai atsisakyti jurisdikcijos ir tikėtina, kad preliminarus ginčas dėl šios jurisdikcijos bus sprendžiamas nagrinėjant bylą iš esmės, pagal Teismo darbo reglamento 79 straipsnio 9 dalį.

Kaip parodė Teismo praktika, preliminarus ginčo pobūdžio klausimas gali kilti ir išlygos dėl daugiašalės sutarties taikymo atveju. *Nikaragvos* byloje Teismas nusprendė, kad klausimas, ar visos daugiašalio susitarimo šalys bus paliestos sprendimo, negali būti išspręstas neišnagrinėjus bylos iš esmės¹¹⁶. Be to, Teismas gali taikyti tą pačią teisės normą ne kaip tarptautinės sutarties nuostatą, bet kaip paprotinės tarptautinės teisės taisyklę¹¹⁷. Ši interpretacija taikyta ir *1999 m. incidento ore* byloje¹¹⁸. Kai kurių autorių nuomone, tokia išlyga geriausiu atveju negalės būti pritaikyta, blogiausiu – negalėdamas pritaikyti konkretaus valstybės priimto įsipareigojimo Teismas bus priverstas ieškoti išeities bendroje tarptautinės teisės normose¹¹⁹. Kita vertus, toks interpretavimas nesutrukdė naujoms tokio pobūdžio išlygoms pareikšti.

Dažna valstybių pareiškimuose išlyga dėl Teismo jurisdikcijos netaikymo ginčams, susijusiems su kariniu konfliktu, jėgos panaudojimu ar valstybės gynybos klausimais, Teismo jurisprudencijoje iki šiol nebuvo aptarta. Kaip minėta anksčiau, ginčo atveju Teismo nurodymas nutraukti karo veiksmus gali kirstis su Saugumo Tarybos kompetencija. Iš kitos pusės, jėgos panaudojimo atveju šalys labiau nei kitais atvejais turėtų remtis tarptautinės teisės normomis. Prof. D. Amato nuomone, išeitis būtų išlyga suteikti Tarptautiniam Teisingumo Teismui teisę priimti neįpareigojantį sprendimą, išaiškinant galiojančias teisės normas¹²⁰.

Reikia paminėti ir išlygas, kuriomis valstybės siekia išskirti iš Teismo jurisdikcijos bylas, kuriose sprendžiami vidaus teisės taikymo klausimai. 1946 m. vidaus teisės

114 Byla *dėl 1989 m. liepos 31 d. arbitražo sprendimo interpretavimo* (Gvinėja Bisau prieš Senegalą), 1991 m. lapkričio 12 d. sprendimas, ICJ Rep. 1991, p. 61–62.

115 *Nauru fosfatų* byla (Nauru prieš Australiją), 1992 m. birželio 26 d. sprendimas dėl preliminarų prieštaravimų, ICJ Rep. 1992, p. 245–246.

116 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1984-11-26 sprendimas dėl jurisdikcijos ir priimtumo, *ICJ Reports* 1984, p. 425–426, § 76. Išsamus vadinamosios Vandenberg išlygos taikymo komentaras pateikiamas Teismo pirmininko Nagendra Singh'o atskirojoje nuomonėje, *ICJ Reports* 1984, p. 153.

117 *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), 1986 m. liepos 27 d. sprendimas, ICJ Rep. 1986, p. 97, § 182.

118 Žr. Teisėjo Al-Kasawneh'o atskiroji nuomone byloje *dėl 1999 m. rugpjūčio 10 d. incidento ore* (Pakistanas prieš Indiją), 2000 m. birželio 21 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 2000, p. 50.

119 Damrosch, L. F. *Multilateral Disputes*. In Damrosch, L. F. (ed.). *The International Court of Justice at a Crossroads*. N.Y.: Transnational Publishers, 1987, p. 396.

120 “Provided further, that with respect to disputes relating to, or pleadings of any contesting Party that allege or refer to, ongoing armed hostilities or the threat or use of military force, the Court may only declare the rights and duties of the Parties under international law, and may not issue any order or enforceable judgment.” D’Amato, A., *supra* note 79, p. 335. Kita vertus, autorius neatmeta galimybės, kad Teismas gali pripažinti tokią išlygą prieštaraujančią Jungtinių Tautų Chartijos principams.

kompetencijos išlygą savo pareiškime pateikė Jungtinės Amerikos Valstijos¹²¹. Formuluoję „ginčai dėl klausimų, iš esmės priskiriamų JAV vidaus jurisdikcijai“ papildė nuostata, „kaip nusprendžia Jungtinės Amerikos Valstijos“¹²². Kaip pažymi prof. Murphy, tokia išlyga siekta atimti iš Teismo galimybę spręsti, ar ginčas apskritai gali būti nagrinėjamas¹²³. Kitais žodžiais, Jungtinės Valstijos siekė pasilikti sau teisę nuspręsti Teismo jurisdikcijos klausimą kiekvienam konkrečiam ginčui. Nors dėl tokios išlygos teisėtumo abejota nekart¹²⁴ (kaip minėta anksčiau, tokiu atveju netektų galios visas JAV pareiškimas), Teismas sprendimo šiuo klausimu nėra priėmęs.

Nenuostabu, kad tokią praktiką perėmė keletas vėliau privalomąją jurisdikciją „pripažinusių“ valstybių¹²⁵. Tačiau tokio pripažinimo iliuziją išskleidė Teismo praktika, pirmiausia abipusiškumo principo taikymas. Akivaizdu, kad šis principas taikomas bet kokiai *ratione materiae* išlygai. Kiekviena valstybė, pasinaudodama vadinamąja Connally išlyga, galėtų ginčyti Teismo jurisdikciją nagrinėti ją pateikusios šalies prašymą abipusiškumo pagrindu. Būtent tuo pasinaudojo Bulgarija 1957 m. pareiškusi, kad klausimai, susiję su *El Al* oro bendrovės lėktuvo ataka, „iš esmės priklauso Bulgarijos vidaus jurisdikcijai“ ir todėl Teismas neturi teisės nagrinėti ginčo. JAV, iš pradžių siekusios pripažinti, kad Bulgarija elgiasi „nesąžiningai“, vėliau atsiėmė prašymą dėl bylos iškėlimo¹²⁶. Kaip nurodo Alexandrovas, nors JAV ir nepiktnaudžiavo tokia savo išlyga, kitos valstybės nedvejodamos pasinaudodavo ja, atmesdamos Teismo jurisdikciją¹²⁷. Tokia JAV patirtis, be abejo, buvo puikus pavyzdys valstybėms, vėliau atšaukusioms panašaus pobūdžio išlygas.

Ši praktika dar kartą patvirtina, kad abipusiškumo principas pripažįstant Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikciją vaidina lemiamą vaidmenį savanoriškų pareiškimų sistemoje. Nenuostabu, kad kai kuriuose pareiškimuose pagal Statuto 36 straipsnį pasitaiko dviguba abipusiškumo išlyga, nurodanti abipusiškumo sąlygą bei taikymo apribojimą

121 Murphy, S. D. The United States and the International Court of Justice: Coping with Antinomies. [interaktyvus]. George Washington University - Law School. *Public Law and Legal Theory Working Paper*. 2008, 291: 22 [žiūrėta 2010-09-12]. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1000391>.

122 Ši formuluočių vadinama „Connally reservation“ pagal ją pasiūliusį Teksaso senatorių Tomą Connally. Henkin, L. The Connally Reservation Revisited and, Hopefully, Contained. *The American Journal of International Law*. 1971, 65(2): 374–377.

123 Murphy, S. D., *op. cit.*, p. 22.

124 Žr. Teisėjo Lauterpachto atskirąją nuomonę *Interhandel* byloje (Šveicarija prieš Jungtines Amerikos Valstijas), ICJ Rep., 1959, p. 95; teisėjo Schwabelo atskirąją nuomonę *Karinių ir kitų susijusių veiksmų Nikaragvoje* byla (Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas), ICJ Rep. 1984, p. 601–602; teisėjo Vereshchachino atskirąją nuomonę *Žvejybos zonų jurisdikcijos* byloje (Ispanija prieš Kanadą), ICJ Rep. 1998, p. 575.

125 1952 m. Liberijos pareiškimas, 1966 m. Malawi, 1947 m. Meksikos, 1972 m. Filipinų, 1958 m. Sudano pareiškimai. Taip pat žr. Humphry, H. H. The United States, the World Court and the Connally amendment. *Virginia journal of international law*. 1971, 11: 310–313.

126 Gross, L. Bulgaria invokes the Connally Amendment. In Gross, L. *Selected essays on international law and organization*. Dordrecht: Nijhoff, 1993, p. 343–367.

127 Alexandrov, S. A. *Leiden journal of international law*, *supra* note 17, p. 116.

tik jurisdikciją pripažįstančioms valstybėms¹²⁸. Žinoma, kaip nurodo Teismas *Interhandel* byloje:

„Abipusiškumas pareiškimuose dėl Teismo jurisdikcijos pripažinimo suteikia šalims galimybę pasinaudoti išlyga, kurios nėra jos pareiškime, tačiau kurią savo pareiškime padarė kita šalis (...) Abipusiškumas leidžia plačią Teismo jurisdikciją pripažinusią valstybę apibrėžti ją kitos šalies nustatytoje ribose.“¹²⁹

Tačiau norėusi dar kartą pabrėžti, kad abipusiškumas plaukia iš pačios Teismo Statuto 2 dalies formuluotės ir papildomo pareiškimo šiuo tikslu daryti nėra būtina. Iš tiesų toks abipusiškumo sąlygos nurodymas pareiškimuose jokių papildomų sąlygų Teismo jurisdikciją pripažįstančiai valstybei nesukuria¹³⁰.

Kaip matome, Teismo praktika nepatvirtino išlygų dėl daugiašalės sutarties taikymo veiksmingumo. Teismas vengė pateikti nuomonę dėl vidaus teisės klausimus išskiriančių išlygų teisinės galios, tačiau pripažino valstybių teisę pateikti išlygas *ratione personae*, apribojančias galimų ginčo šalių ratą, patvirtino minimalaus laikotarpio nuo kitos ginčo šalies pareiškimo iki ginčo pateikimo Teismui sąlygos reikšmę¹³¹. Atsižvelgdama į Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudenciją ne viena Jungtinių Tautų narė pakeitė pareiškimo dėl Teismo jurisdikcijos pripažinimo formuluotę atsisakydama neveiksmingų išlygų ar papildydama jų sąrašą Teismo pripažintais teisėtais apribojimais¹³², arba apskritai atšaukė pareiškimą¹³³.

4.3. Europos Tarybos rekomendacija

Siekdama paskatinti Jungtinių Tautų nares pripažinti Tarptautinio Teismo jurisdikciją Europos Tarybos Ministrų Taryba priėmė jos Tarptautinės viešosios teisės komiteto parengtą rekomendaciją dėl Teismo jurisdikcijos pripažinimo¹³⁴. Šiuo dokumentu siekta paskatinti valstybes perduoti ginčus spręsti tarptautiniam teisingumui

128 Piotrowicz, R., *supra* note 35, p. 351–355; Alexandrov, S. A. *Reservations in unilateral declarations accepting the compulsory jurisdiction of the International Court of Justice*, *supra* note 17, p. 176.

129 *Interhandel* byla (Šveicarija prieš Jungtinės Amerikos Valstijas), 1959 m. kovo 21 d. sprendimas, ICJ Rep. 1959, p. 23.

130 Žr. vienareikšmišką Teismo išaiškinimą *Sausumos ir jūros sienos tarp Kamerūno ir Nigerijos* byloje (Kamerūnas prieš Nigeriją), 1998 m. birželio 11 d. sprendimas dėl preliminarinių prieštaravimų, ICJ Rep. 1998, p. 300, § 45.

131 Vogiatzi, M. The historical evolution of the optional clause. *Non-State Actors and International Law*. 2002, 2(1): 41–88, p. 48.

132 *United Nations Treaty Series*, Declarations recognizing as compulsory the jurisdiction of the International Court of Justice under Article 36, paragraph 2, of the Statute of the Court [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <<http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&id=310&chapter=1&lang=en#4>>.

133 Pareiškimus pagal Statuto 36 str. 2 dalį atsiėmė ar neatnaujino JAV, Prancūzija, Bolivija, Brazilija, Kolumbija, Salvadoras, Gvatemala, Izraelis, Nauru, Serbija, Pietų Afrika, Tailandas ir Turkija.

134 Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2008)8 of the Committee of Ministers to member states on the acceptance of the jurisdiction of the International Court of Justice, 2 July 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <[www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/public_international_law/Texts_&_Documents/Rec\(2008\)8%20E.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/public_international_law/Texts_&_Documents/Rec(2008)8%20E.pdf)>.

bei suvienodinti išlygų pareiškimuose pagal Teismo Statuto 36 straipsnį praktiką. Kaip pažymėta rekomendacijoje, išlygos valstybių pareiškimuose dažniausiai formuluojamos *ad hoc* pagrindu, dažnai iš dalinės ar ištisai perrašant kitų valstybių išlygas, kurios buvo padarytos kitomis aplinkybėmis, ir neatsižvelgiant į konkrečios valstybės ypatingą poziciją¹³⁵.

Pažymint, kad Jungtinių Tautų Chartija nereikalauja pareiškime dėl privalomos jurisdikcijos apibrėžti Teismo kompetencijos, o kai kurios Europos Tarybos narės pripažino šią jurisdikciją be jokių apribojimų, rekomendacijoje pavedama Europos Tarybos valstybėms atsižvelgti į joje pateikiamas pavyzdines tokio pareiškimo formuluotes.

Be bendrosios pareiškimo nuostatos¹³⁶, rekomendacijoje pateikiama baigiamosios nuostatos formuluotė dėl pranešimo galiojimo laiko numatant galimybę nustatyti įspėjamąjį laikotarpį¹³⁷ ir atitinkama formuluotė dėl pareiškimo atšaukimo ir pakeitimo.

Tik kelios bendro pobūdžio ir labiausiai paplitusios išlygos rekomenduojamos Europos Tarybos narėms. Pirmiausia nurodoma galimybė išskirti ginčus, kilusius iki tam tikros datos arba dėl situacijos ar aplinkybių, egzistavusių iki šios datos¹³⁸. Taip pat, siekiant apriboti „netikėtų“ bylų skaičių, siūloma nustatyti minimalų laikotarpį, leidžiantį naujai Teismo jurisdikciją pripažinusiai valstybei perduoti jam ginčą¹³⁹. Vienintelė rekomendacijoje nurodyta *ratione materiae* išlyga pašalina iš Teismo jurisdikcijos ginčus, kuriuos šalys sutarė spręsti kitais būdais¹⁴⁰.

Europos Tarybos rekomendacijoje nurodomos veiksmingiausios ar net „neišven-giamos“ Tarptautinio Teisingumo Teismo privalomąją jurisdikciją apibrėžiančias formuluotės. Ši rekomendacija, be abejo, paskatins Europos valstybes peržiūrėti ir pakeisti savo veiksmus siekiant tarptautinės teisės viršenybės ir konkrečiai pripažįstant Jungtinių Tautų teismo kompetenciją. Vis dėlto bendros pripažinimo sąlygos nebūtinai atitinka konkrečios valstybės interesus dar ir todėl, kad rekomendacijoje nurodytos išlygos tam-pa labiau taisykle nei išimtimi.

135 Council of Europe, Explanatory memorandum to Recommendation CM/Rec(2008)8 of the Committee of Ministers to member states on the acceptance of the jurisdiction of the International Court of Justice, 2 July 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/public_international_law/Texts_&.../CMRec2008_8_JurisdictionICJExpMemE.pdf>.

136 „I hereby declare that [NAME OF STATE] recognises [OR accepts] as compulsory ipso facto and without special agreement, in relation to any other state accepting the same obligation, the jurisdiction of the International Court of Justice, in conformity with paragraph 2 of Article 36 of the Statute of the Court“.

137 „until [TIME-LIMIT] notice may be given to the Secretary General of the United Nations withdrawing the declaration“ arba „until such time as a notification may be given to the Secretary General of the United Nations withdrawing the declaration [with effect from the moment of such notification/with effect from [DATE]]“.

138 „over all disputes arising after [DATE], with regard to situations or facts subsequent to the same date“ arba „over all disputes, other than disputes, other than disputes arising prior to [DATE] or relating to facts or situations which occurred prior to that date“.

139 „other than where the acceptance of the Court’s compulsory jurisdiction on behalf of any other party to the dispute was deposited less than [TIME-PERIOD] prior to the filing of the application bringing the dispute before the Court“.

140 „other than any dispute in respect of which the parties have agreed or shall agree to have recourse to some other method of peaceful settlement“.

Išvados

Nepripažindamos Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos valstybės pirmiausia siekia apsisaugoti nuo kitų valstybių reikalavimų arba tiesiog atsisako apriboti savo suverenitetą. Tai patvirtina ir pamokos valstybių, atsiėmusių pareiškimus dėl Teismo jurisdikcijos pripažinimo po pralaimėtų jame bylų. Lygiai taip pat valstybės siekia apriboti kitų pasaulio bendrijos narių galimybes perduoti ginčą spręsti Tarptautiniam Teisingumo Teismui, pareiškdamos išlygas dėl jo privalomosios jurisdikcijos. Kaip pažymėjo Teismas *Žvejybos zonų jurisdikcijos* byloje, valstybės daro išlygas kaip tik todėl, kad nėra tikros dėl jų argumentų ar veiksmų atitikties tarptautinei teisei¹⁴¹. Taip išlygos suteikia joms galimybę pripažinti Teismo jurisdikciją kitais, ne tokiais jautriais klausimais. Taigi, viena vertus, išlygos, ypač atsižvelgiant į abipusiškumo principą, riboja valstybių galimybes taikiai išspręsti nesutarimus tarptautinio teisingumo institucijoje, vadovaujantis tarptautinės teisės normomis. Kita vertus, galimybė pripažinti Teismo jurisdikciją su išlygomis suteikia lankstumo valstybėms, dėl vienų ar kitų priežasčių nelinkusioms pripažinti privalomos tarptautinės jurisdikcijos. Teigiamą tokių išimčių įtaką atspindi ir išaugęs Teismo nagrinėjamų bylų skaičius, nepaisant to, kad pareiškų išlygų skaičius nemažėja¹⁴².

Tačiau ne visos išlygos dėl Teismo jurisdikcijos vienodai padeda apginti jas padariusios valstybės interesus: Teismo praktika parodo, kad kai kurios populiarios išlygos neteko dalies ar visos savo reikšmės dėl interpretavimo problemų ar dėl pačios jas pateikusios valstybės nenoro jomis remtis.

Prieš darant išlygas valstybei taip pat derėtų atidžiai peržiūrėti daugiašales tarptautines sutartis, kuriose pripažino Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikciją. Vienašaliu pareiškimu pagal Statuto 36 straipsnį padarytos išlygos netaikomos išipareigojimams, prisiimtiems sutartiniu pagrindu¹⁴³.

141 *Žvejybos zonų jurisdikcijos* byla (Ispanija prieš Kanadą), 1998 m. gruodžio 4 d. sprendimas dėl jurisdikcijos, ICJ Rep. 1998, p. 454, §54.

142 Kaip pažymi buvęs Teismo pirmininkas p. Nagendra Singh (Indija) «Au cours des ans, cependant, les Etats ont assorti leurs déclarations d'acceptation d'un nombre de plus en plus grand d'exceptions, de réserves et d'exclusions, si bien qu'aujourd'hui la déclaration de l'Inde, par exemple, contient onze réserves distinctes, dont l'une est subdivisée en cinq paragraphes ... Pourtant, lorsque l'acceptation est amenuee ou encadrée par des réserves et exclusions, au point que le noyau de juridiction qui demeure est minime, l'effet d'un tel geste ne peut guère être considéré comme encourageant ... La simplicité apparente de la clause facultative, simplicité qui semble avoir été voulue par ses créateurs, a disparu sous une broussaille de réserves qui se chevauchent et s'entrecroisent, ce qui rend parfois extrêmement difficile la tâche de la Cour lorsque sa compétence est fondée sur la clause facultative » Nagendra Singh, M. *The Role and Record of the International Court of Justice*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1989, p. 19, 20.

143 Logiškai mastant Jungtinės Amerikos Valstijos, nepatenkintos 1984 m. Hagoje pralaimėta byla prieš Nikaragvą, atsiimdamos pareiškimą dėl Teismo privalomosios jurisdikcijos pripažinimo (1986 m.), turėjo peržiūrėti ir galiojančias konvencijas, kuriose pripažino šią jurisdikciją (nuo 1980 m. JAV atsisakydavo pripažinti Teismo jurisdikciją naujai sudaromose sutartyse. Tačiau anksčiau sudarytos liko nepakeistos. Murphy, S. D., *supra* note 121, p. 20.). Tačiau JAV reikėjo sulaukti dar vienos pralaimėtos bylos, kad atšauktų savo išipareigojimą perduoti Teismui nagrinėti ginčus dėl Vienos konsulinių santykių konvencijos reguliuojamų klausimų.

Teismo praktika atspindi ir kitą svarbią tendenciją – išlygas pareiškusių valstybių prašymai vis dažniau atmetami pritaikius abipusiškumo sąlygą. Pavyzdžiui, Tarptautinis Teisingumo Teismas atmetė Jugoslavijos ieškinį kelioms NATO šalims remdamasis jos išlyga, apribojančia Teismo jurisdikciją ginčams, kilusiems iki pareiškimo pateikimo. Kitu atveju Jungtinių Valstijų pareiškime padaryta išlyga dėl Teismo jurisdikcijos netaikymo valstybių vidaus teisės sričiai priskirtais klausimais ne kartą užkirto JAV kelią iškelti bylą kitoms valstybėms; tuo tarpu pačios Jungtinės Valstijos atsakovu Teisme buvo ne kartą. Viena aišku – pareiškimuose dėl privalomosios Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos valstybės neturėtų piktnaudžiauti galimybe pareikšti išlygas dėl tokios jurisdikcijos apimties dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių toks pareiškimas apskritai yra daromas: tik išipareigojus kilusius ginčus spręsti nepriklausomoje teismo institucijoje to galima reikalauti ir iš kitų. Todėl mažiausiai keistas atrodo Indijos pareiškimas, kurio 11 išlygų „užkirs kelią bet kokiam bandymui iškelti bylą prieš šią valstybę, paversdamos privalomos jurisdikcijos pripažinimo dokumentą į vos pridengtą nepripažinimo deklaraciją“¹⁴⁴.

Vienas pagrindinių Jungtinių Tautų sistemos elementų siekiant išsaugoti taiką pasaulyje – Chartijoje numatyti taikaus ginčų sprendimo mechanizmai. Šie mechanizmai yra beverčiai be pagarbos tarptautinės teisės normoms. Pateikdamas JAV pareiškimą dėl privalomos Teismo jurisdikcijos pripažinimo, Jungtinių Valstijų atstovas Jungtinėse Tautose 1946 m. sakė:

„Mes manome, kad tarptautinė teisė yra pakankamai išsivysčiusi, kad ją galėtume sekti ir remtis tarptautiniuose santykiuose. Mes taip pat manome, kad geriausias būdas užtikrinti tolesnę jos plėtrą ir vienintelis būdas užtikrinti jos tikslų įgyvendinimą – perduoti nepriklausomam tarptautiniam teismui visus ginčus, kuriuos jis gali tinkamai išspręsti.“¹⁴⁵

Tačiau trys bylos Tarptautiniame Teisingumo Teisme privertė JAV pakeisti, o vėliau – atsiimti pareiškimą dėl jurisdikcijos pripažinimo. Vienos įtakingiausių valstybių išlygoje įtvirtintas nepasitikėjimas tarptautiniu teisingumu pirmiausia tapo pavyzdžiu kitoms valstybėms, siekiančioms kiek įmanoma apriboti Teismo kompetenciją ar apsidrausti miglotomis pareiškimų dėl privalomos jurisdikcijos formulėmis.

Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtinta pareiškimų dėl privalomos Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisdikcijos sistema sukurta siekiant užtikrinti kuo platesnį pasaulio bendrijos savanoriškų išipareigojimų tinklą, tuo tikslu numatant teisę apriboti jų apimtį, jei vidaus politinė situacija ar istorinės aplinkybės neleistų besąlygiškai pripažinti tarptautinės teisės viršenybę. Vienoda valstybių praktika formuluojant pareiškimus pagal Teismo Statuto 36 straipsnio 2 dalį pagal Teismo jurisprudencijoje išaiškintas tarptautinės teisės normas ir sąžiningumo principą būtų svari atrama įgyvendinant taikaus ginčų sprendimo principą ir siekiant Chartijoje įtvirtintų valstybių bendruomenės tikslų.

144 Zimmermann, A., *et al.*, *supra* note 18, p. 627.

145 Murphy, S. D., *supra* note 121, p. 22.

Literatūra

- Aalbers, C. Rules of Non-Engagement: Formal Requirements Regarding Reservations to Treaties and Objections to Rules of Customary International Law. *Merkourios*. 2005, 22(62): 27–37.
- Abi-Saab, G. The International Court as a World Court. In Lowe, V.; Fitzmaurice, M. (eds.) *Fifty Years of the International Court of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Alexandrov, S. Accepting the compulsory jurisdiction of the International Court of Justice with reservations: an overview of practice with a focus on recent trends and cases. *Leiden journal of international law*. 2001, 14(1).
- Alexandrov, S. The Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice: how Compulsory is it? *Chinese Journal of International Law*. 2006, 5(1): 29–38.
- D'Amato, A. The United States Should Accept, by a New Declaration, the General Compulsory Jurisdiction of the World Court. *American Journal of International Law*. 1986, 80.
- Boutros-Ghali, B. *Agenda pour la paix: diplomatie préventive, rétablissement et consolidation de la paix*. Rapport présenté par le Secrétaire général en application de la déclaration adoptée par la Réunion au sommet du Conseil de sécurité le 31 janvier 1992, Nations Unies, New York (NY, É.-U.), 48 p. UN Doc. A/47/277 - S/24111.
- Briggs, H. W. Reservations to the acceptance of compulsory jurisdiction of the International Court of Justice. *Recueil des cours / L'Académie de Droit Internationale de la Haye*. 1958, 93: 223–367.
- Cafisch, L. Cent ans de règlement pacifique des différends interétatiques. *Recueil des cours de l'Académie Internationale de la Haye*. 2001, 288: 245–467.
- Crawford, J. The Legal Effect of Automatic Reservations to the Jurisdiction of the I.C.J. *British Year Book of International Law*. 1979.
- Damrosch, L. F. Multilateral Disputes. In Damrosch, L. F. (ed.) *The International Court of Justice at a Crossroads*. N.Y.: Transnational Publishers, 1987.
- Enriques, G. L'acceptation sans Réciprocité de la Jurisdiction de la Cour Permanente de Justice Internationale. *Revue de Droit International et Législation Comparée*. 1932, 13.
- Gerbet, P. *Le rêve d'un ordre mondial. De la SDN à l'ONU*. Paris: Imprimerie nationale, 1996.
- Gross, L. Bulgaria invokes the Connally Amendment. In Gross, L. *Selected essays on international law and organization*. Dordrecht, Nijhoff, 1993.
- Henkin, L. The Connally Reservation Revisited and, Hopefully, Contained. *The American Journal of International Law*. 1971, 65(2): 374–377.
- Helfer, L. R. Response: Not Fully Committed?: Reservations, Risk, and Treaty Design. *Yale Journal of International Law*. 2006, 31(2): 367–382.
- Horn, F. *Reservations and interpretative declarations to multilateral treaties*. Amsterdam: North-Holland, 1988.
- Humphry, H. H. The United States, the World Court and the Connally amendment. *Virginia journal of international law*. 1971, 11: 310–313.
- Hylton, D. N. Default breakdown: the Vienna Convention on the Law of Treaties' inadequate framework on reservations. *Vanderbilt journal of transnational law*. 1994, 27(2): 419–451.
- Jacobsen, T.; Sampford, Ch.; Thaku, R. (eds.) *Re-envisioning Sovereignty: the End of Westphalia?* Ashgate, Aldershot, 2008.
- Kitchel, D.; Goldwater, B. M. *Too grave a risk: the Connally amendment issue*. New York: William Morrow and Co, 1963.
- Krivickas, D. Nuolatinis tarptautinio teisingumo tribunolas. *Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakulteto darbai*. 1935, VII: 56–68.

- Murphy, S. D. The United States and the International Court of Justice: Coping with Antinomies. George Washington University - Law School. *Public Law and Legal Theory Working Paper*. 2008, 291 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-12]. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1000391>.
- Nagendra Singh, M. *The Role and Record of the International Court of Justice*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1989.
- Permanent Court of International Justice: Advisory Committee of Jurists, *Procès-verbaux of the Proceedings of the Committee*: June 16th – July 24th 1920. Publications of the Permanent Court of International Justice, Van Langenhuisen Brothers, The Hague, 1920.
- Piotrowicz, R. Reservations about Jurisdiction at the International Court of Justice. *Australian Law Journal*. 2006, 80(6).
- Radivojevic, Z. Reservations Pertaining to the Statements on The Acceptance of compulsory competence of the International Court of Justice in the Disputes of the Federal Republic of Yugoslavia v. the Members States of NATO. University of Ni. *Facta Universitatis, Series Law and Politics*. 2000, 1(4).
- Redgwell, C. Reservations, Non-compliance Procedures, and the “Policing” Role of Treaty Institutions. In Craven, M.; Fitzmaurice, M. (eds.) *Interrogating the Treaty: Essays in the Contemporary Law of Treaties*. Nijmegen, Wolf Publishers, 2005.
- Redgwell, C. Universality or Integrity?: Some Reflections on Reservations to General Multilateral Treaties. In Davidson, J. S. (ed.) *The Law of Treaties*. Ashgate, Dartmouth, 2004.
- Rosenne, Sh. *The Law and Practice of the International Court of Justice*. Dordrecht, Nijhoff, 1985.
- Rosenne, Sh. *The Law and Practice of the International Court, 1920-1996*. Vol. III. Nijhoff, Dordrecht, 1997.
- Rosenne, Sh. *The Law and Practice of the International Court, 1920-2005*. Fourth Edition. Nijhoff, 2006.
- Satkauskas, R. *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiniam tarptautinio teisingumo teisme*. Vilnius, Registrų centras, 2008.
- Spiermann, O. *International Legal Argument in the Permanent Court of International Justice. The Rise of the International Judiciary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Verhoeven, J. *Jus cogens* and reservations or “counter-reservations” to the jurisdiction of the International Court of Justice. In Wellens, K. (ed.) *International law: theory and practice: essays in honour of Eric Suy*. The Hague: Nijhoff, 1998.
- Vogiatzi, M. The historical evolution of the optional clause. *Non-State Actors and International Law*. 2002, 2(1): 41–88.
- Zimmermann, A., et al. (eds.) *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

RESERVATIONS IN DECLARATIONS ACCEPTING COMPULSORY JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

Rytis Satkauskas

Vilnius University, Lithuania

Summary. *Notwithstanding constant “crises of confidence,” a high number of international disputes lay at the docket of the International Court of Justice in The Hague. In the word of Judge Rosalyn Higgins, states are turning to the ICJ for the peaceful settlement of their disputes. The option provided by the Charter of the United Nations in limiting the*

compulsory jurisdiction of the Court to certain categories of disputes, clearly contributes to convening a greater number of states to accept this international jurisdiction, resolve their disputes peacefully and in accordance with international law. Not surprisingly, only a few declarations provided in Article 36 of the Statute of the Court do not contain any reservation as to the limits of the Court's competence.

Interwar Lithuania contributed heavily to the strengthening of international justice. It was amongst the first members of the League of Nations to recognise the compulsory jurisdiction of the Permanent Court of International Justice and remained its faithful supporter until the very end of the Court's activities. International justice provided at least titular security guarantees for the young nation. This faith of the Lithuanian government in relying on international justice was rewarded in full. The Lithuanian State defended its legitimate place amongst the independent nations and successfully stood up for its interests in all three cases before the Permanent Court.

Interestingly, following the reestablishment of independence there was no official declaration that the Republic of Lithuania accepted the jurisdiction of the International Court of Justice, although treaty practice fails to prove this is the official position. Lithuania should confirm in the near future its commitment to the principles of international law and recognise the jurisdiction of the UN judicial institution in the peaceful settlement of its international disputes.

The declaration in accordance with Article 36 of the Statute of the International Court of Justice States may unilaterally condition the acceptance of its jurisdiction or limit it to certain categories of disputes by making appropriate reservations. According to the well-known dictum in Fisheries jurisdiction case (jurisdiction), these unilateral acts however create contractual relations with the other states accepting the jurisdiction. On the other hand, the Court also stressed that the provisions of the Vienna Convention on the law of the treaties only applies to the extent compatible with the sui generis nature of the unilateral acceptance (Land and maritime delimitation case).

As confirmed by the Court, Statute does not include an exhaustive list of possible reservation (1999 aerial incident case). Obviously, international jurisdiction can only be applied within the limits as accepted by sovereign states. In other words, parties to the Statute of the Court define the conditions of the implementation of the international justice themselves. As the right to make reservation in the declarations concerning the Court's jurisdiction is universally recognised, it is not required that reservation shall be accepted by the other contracting parties. These reservations are valid ipso facto and without the specific consent of the other parties in respect to all of them, even in the cases when they did not know or had the possibility to object.

Contrary to the reservations to treaties, limitations of the Court's jurisdiction do not limit the application of an agreement, but define the sphere of unilateral obligations. Following this logic, it is hard to limit the imagination of states in formulating the declarations in accordance with Article 36 of the Statute. This freedom of expression is obvious when considering the practice of reservations. That said, this practice also reveals certain consistent patterns.

Not all reservations protect the state's interests equally: the Court's practice confirms that certain popular reservations have lost a part or all of their significance either because of the difficulties of interpretation or the unwillingness to apply them.

Before making reservations, a state should also review its treaties, recognising the jurisdiction of the International Court of Justice. Reservations, made by unilateral declaration in accordance with Article 36, do not apply to obligations, accepted by an international convention. Understandably, the United States, unhappy about the Court's decision in the Military and paramilitary activities case and revoking its acceptance of the compulsory jurisdiction, had to review the other conventions in force. However it took another defeat before the US abandoned its commitment to settle all disputes in the Court, referring to the Vienna convention on consular relations.

In addition, requests to apply the reservations concerning the Court's jurisdiction are often dismissed on the condition of mutual application. Thus the ICJ dismissed recently the claim by Yugoslavia against certain NATO members, by applying its reservation which limits the scope of Court's competence to disputes arising after the date of the declaration. In another instance, reservation in the United States' declaration referring to matters exclusively governed by the national law precluded it from raising several cases against other states, while the US repeatedly appeared before the Court as respondent.

To be clear, while accepting the compulsory jurisdiction of the ICJ, states should not abuse the right to make reservations within the scope of that jurisdiction by virtue of the same reasons by which the declarations under Article 36 of the Statute are made in general; it is only possible to seek justice before the international tribunal when the complaining Government has also accepted it. The Indian declaration (of which 11 reservations make it rather a declaration of non-acceptance of the Court's jurisdiction) therefore appears rather inexplicable.

One of the key elements of the United Nations system is the dispute settlement mechanism, established in the Charter. This mechanism is however useless without wider adherence to international justice. The system of declarations accepting the compulsory jurisdiction of the International Court of Justice was created to allow the widest possible net of unilateral obligations. To this aim it was permitted to limit the scope of such jurisdiction if the internal political situation or historical circumstances denied the possibility of unconditional acceptance of the rule of international law. Unified state practice in formulating declarations in good faith under Article 36 of the Court's Statute and following the interpretations contained in the Court's jurisprudence, could be a solid foundation for implementing the principles of the peaceful resolution of disputes, as embodied in the Charter.

Keywords: *International Court of Justice, compulsory jurisdiction, unilateral declaration, reservations, Vendenberg reservation, Connally reservation.*

Rytis Satkauskas, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto lektorius; Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Teisės ir tarptautinių sutarčių skyriaus pirmasis sekretorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Lietuva ir tarptautinis teisingumas, Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas, valstybių tęstinumas, valstybių teisių perėmimas, genocido sąvoka tarptautinėje teisėje, jūros erdvių naudojimo konfliktai, tarptautinių ginčų sprendimas, tarptautinė jūrų teisė.

Rytis Satkauskas, Vilnius University, Faculty of Law, International and European Law Institute, lecturer; Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, Law and International Treaties Department, First Secretary. Research interests: Lithuania and International Justice, Permanent Court of International Justice, state succession, state continuity, notion of genocide in international law, conflicting uses of the sea, solution of international disputes, law of the sea.